

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ОДЕСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «ОДЕСЬКА АКАДЕМІЯ
НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»
Кафедра педагогіки та освітнього менеджменту**

Кваліфікаційна робота

**Управління процесом формування соціокультурних цінностей у
підлітків в освітньому середовищі позашкільного закладу освіти**

**Management of the process of formation of socio-cultural values in adolescents in
the educational environment of out-of-school educational institution**

на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»

Виконала: здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 011 Освітні, педагогічні
науки
освітньо-професійної програми Освітній
менеджмент у педагогічних системах
Крамар Наталія Анатоліївна
Науковий керівник: доктор педагогічних
наук, професор Ягоднікова Вікторія
Вікторівна
Рецензент: кандидат педагогічних наук,
Майорський Вячеслав Віталійович

Рекомендовано до захисту:

протокол засідання кафедри педагогіки
та освітнього менеджменту

№   від

Завідувач кафедри

_____ Р.В. Костенко

Захищено на засіданні ЕК

протокол №   від

Оцінка _____ / ____ / _____

(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

_____ ПІБ

Одеса – 2021

АННОТАЦІЯ

Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Об'єктом розгляду є управління освітнім середовищем позашкільного закладу освіти.

Предметом дослідження – управління процесом формування соціокультурних цінностей підлітків в освітньому середовищі позашкільного закладу освіти.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування та дослідження особливостей управління процесом формування соціокультурних цінностей у підлітків в освітньому середовищі позашкільного закладу освіти.

У першому розділі представлено основні поняття та терміни з досліджуваної проблеми. У другому розділі описано методики дослідження, які було проведено. У третьому розділі описані результати проведеного дослідження та рекомендації, щодо покращення управління процесом формування соціокультурних цінностей у підлітків в освітньому середовищі позашкільного закладу освіти.

Ключові слова: освітній менеджмент, освітнє середовище, позашкільний заклад освіти, соціокультурна, соціокультурні цінності, підлітковий вік.

ABSTRACT

The final qualifying work consists of an introduction, three chapters, conclusions, a list of used sources and additions.

The object of consideration is the management of the educational environment of the out-of-school educational institution.

The subject of research is the management of the process of formation of socio-cultural values of adolescents in the educational environment of out-of-school educational institution.

The aim of the work is the theoretical substantiation and research of the peculiarities of the management of the process of formation of socio-cultural values in adolescents in the educational environment of out-of-school educational institution.

The first section presents the basic concepts and terms of the research problem. The second section describes the research methods that were conducted. The third section describes the results of the study and recommendations for improving the management of the formation of socio-cultural values in adolescents in the educational environment of out-of-school educational institutions.

Key words: educational management, educational environment, out-of-school educational institution, socio-cultural, socio-cultural values, adolescence.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПІДЛІТКІВ	9
1.1. Аналіз управління освітнім середовищем позашкільного закладу освіти в науковій літературі.....	9
1.2. Проблеми та теоретичні засади вивчення соціокультурних цінностей у підлітків.....	18
1.3. Особливості формування соціокультурних цінностей у підлітків	29
Висновки до першого розділу.....	37
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПІДЛІТКІВ ТА КЕРІВНИКІВ ГУРТКІВ	38
2.1. Мета, завдання та методи емпіричного дослідження.....	38
2.2. Організація дослідження соціокультурних цінностей у підлітків та керівників гуртків.....	42
Висновки до другого розділу	44
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ КЕРІВНИКІВ ГУРТКІВ	45
3.1. Аналіз результатів дослідження соціокультурних цінностей у підлітків та керівників гуртків.....	45
3.2. Рекомендації щодо управління процесом формування соціокультурних цінностей у підлітків в освітньому просторі позашкільного закладу освіти	55
Висновки до третього розділу.....	60
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасних умовах побудови демократичного громадянського суспільства та інтегрування української держави в загальноєвропейську спільноту передбачає розвиток цілісної особистості, орієнтованої на загальнолюдські і національні цінності. В цьому контексті актуалізується проблема формування соціокультурних цінностей та ідеалів які відповідають вимогам сьогодення.

Зважаючи на те, що найефективнішим періодом формування цінностей є підлітковий вік, оскільки саме в цьому віці обираються свідомі пріоритети життя, важливим чинником становлення ціннісних орієнтацій особистості є позашкільний заклад освіти як соціальний інститут, в якому створюються необхідні умови для соціалізації, виховання і розвитку особистості у вимірі соціокультурних цінностей.

Це знайшло відображення в нормативно-правових документах України – Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Закон України «Про позашкільну освіту», у провідних ідеях Концепції Нової української школи, у Програмі «Нова українська школа» у поступі до цінностей.

Вагомий внесок у розв'язання проблеми соціокультурних цінностей, їх теоретико-методологічних засад здійснили дослідники – Н. Черниш, О. Ровенчак, Є. Борінштейн, Г. Вижлецов, І. Зязюн, В. Ільїн, В. Лисовський, Л. Сокурянська, П. Сорокін, Р. Ручка, О. Якуба, Т. Устименко, А. Флієр, В. Білські, М. Боришевський, Н. Дембицька, А. Киричук, І. Кон, Г. Олпорт, М. Рокич, Ш. Шварц, Е. Шпрангер, І. Бех, Є. Бондаревська, Я. Боренько, В. Долженко, О. Картавих, Т. Равчина.

Проблемі управління процесом формування присвячені наукові праці Т. Тюріної, Н. Булки, Л. Ревуцького, І. Маркіної, О. Гузевої, Х. Гейвіна, Ф. Баррона, Д. Харрінгтона, Р. Стернберга, К. Тейлора, Р. Муні, А. Ротенберга, Е. Фромма, Дж. Келлі, Дж. Гілфорда, Е.П. Торренса та інших.

Різні аспекти феномену освітнього середовища були висвітлені в дослідженнях І. Баєвої, Б. Бім-Бада, І. Булах, А. Валицької, В. Вербицького, Б. Вульфова, І. Єрмакова, А. Збруєвої, А. Каташова, Є. Климова, О. Коберника, Ю. Мануйлова, Л. Новікової, А. Петровського, Г. Пустовіта, В. Слободчикова, Л. Сохань, С. Сисоєвої та інших.

Проблеми позашкільного закладу освіти були розглянуті Т. Атаманюк, І. Бех, В. Вербицький, Л. Вознюк, О. Литовченко, З. Рудакова, Л. Тихенко та іншими. Окремі проблеми розвитку позашкільної освіти досліджено в дисертаційних роботах В. Береки, О. Биковської, К. Зайцевої, Г. Пустовіта, О. Рассказової, Т. Сущенко, Т. Цвірова та інших.

Зважаючи на вагомий внесок розроблений дослідниками, щодо досліджуваної проблеми, слід зауважити, що недостатньо розкритою є проблема управління процесом формування соціокультурних цінностей, це і обумовило вибір теми роботи: «Управління процесом формування соціокультурних цінностей у підлітків в освітньому середовищі позашкільного закладу освіти».

Об'єкт дослідження: управління освітнім середовищем позашкільного закладу освіти

Предмет дослідження: управління процесом формування соціокультурних цінностей підлітків в освітньому середовищі позашкільного закладу освіти.

Мета: теоретично обґрунтувати та дослідити особливості управління процесом формування соціокультурних цінностей у підлітків в освітньому середовищі позашкільного закладу освіти.

Завдання:

1) Проаналізувати проблему управління процесом формування соціокультурних цінностей підлітків в освітньому середовищі позашкільного закладу освіти в літературних джерелах.

2) Виявити особливості формування соціокультурних цінностей у підлітків та особливості управління цим процесом.

3) Провести емпіричне дослідження стану ефективності управління формування соціокультурних цінностей у підлітків.

4) На основі одержаних результатів дослідження надати рекомендації.

Методи дослідження:

1) Теоретичний аналіз наукової літератури вітчизняних та закордонних дослідників з названої теми у сфері педагогіки, систематизації та узагальнення теоретичних і дослідницьких даних.

2) Емпіричне дослідження: під час якого було використано методи опитування та тестування – з метою визначення стану сформованості соціокультурних цінностей у підлітків.

Емпірична база дослідження:

Емпіричне дослідження здійснювалося на базі позашкільного закладу освіти, серед підлітків та керівників гуртків. Дослідження проводилось в вересні 2021р. Учасниками дослідження були учні у віці 13-14 років та керівники їх гуртків. Загальна чисельність вибірки становить – 35 чоловік.

Теоретична значущість роботи передбачає уточнення та глибшого осмислення знань з управління процесом формування соціокультурних цінностей.

Практична значущість:

1) на основі емпіричного дослідження було виокремлено та проаналізовано в теорії цінності підлітка;

2) надано погляд на вікові особливості особистості підлітка;

3) встановлено рекомендації щодо управління процесом формування соціокультурних цінностей у підлітків в освітньому середовищі позашкільного закладу освіти.

Апробація дослідження: Актуальні проблеми педагогічної науки в XXI столітті: Збірник тез доповідей Першої науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти. - Одеса: КЗВО ОАНО, 2021. - 132 с. Крамар Н.А. **Форми та методи формування соціокультурних цінностей у підлітків** 107 с.

Структура та обсяг роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи 78 сторінка, 4 з них вступ, 57 – основна частина, 6 – література, 8 – додатки. Випускна кваліфікаційна робота містить 6 таблиць. Бібліографія включає 46 найменувань, 2 з них іноземною мовою, 2 додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПІДЛІТКІВ

1.1. Аналіз управління освітнім середовищем позашкільного закладу освіти в науковій літературі

Проаналізувавши теоретичні джерела, ми зробили висновок, що більшість науковців розглядають процес управління як вплив на організацію системи, що забезпечує збереження її певної структури, підтримання належного режиму діяльності, реалізацію програм, спрямованих на досягнення цілей. Тобто суб'єктом управління є керівний орган структурно оформленої системи, а об'єктом – сама система, її структура та режим її діяльності.

Управління як вплив на об'єкт здійснюється також з метою упорядкування, збереження якісної специфіки, удосконалення та розвитку освітньої системи. При цьому основними функціями управління є планування, контроль, організація тощо.

А. Барановський в своїх роботах зазначає, що «освітній менеджмент – це специфічна галузь управлінських наук, що увібрала в себе витoki педагогіки, психології, соціології управління, менеджменту і маркетингу» [8].

Освітній менеджмент передбачає:

- 1) визначення цілей, завдань освітніх інституцій усіх форм власності;
- 2) конституювання та утворення освітніх інституцій;
- 3) формування та організацію виконання рішень в освітній сфері;
- 4) підтримку життєдіяльності освітніх інституцій;
- 5) контроль за функціонуванням і спрямуванням розвитку освітніх інституцій [4].

Л. Балабанова та О. Сардак зазначають, що «управлінська діяльність менеджера передбачає розподіл функцій, повноважень, відповідальності. Вважають, що менеджеру необхідно виконувати та поєднувати управлінські функції, а саме: адміністраторську (розробка та реалізація кадрової політики); стратегічну (планування та прогнозування можливих подій); експертно консультативну (реалізація професійної компетентності, делегування повноважень та його використання у повсякденній роботі, консультування підлеглих); представницьку (представлення колективу на різних рівнях внутрішньо організаційних вертикалі та горизонталі); виховну (реальні повсякденні вчинки); психотерапевтичну (створення атмосфери психологічного комфорту в колективі); комунікативно-регулюючу (регулювання та координація індивідуальних зусиль членів організації з подальшою трансформацією та переводом у єдиний упорядкований організаційний процес); інноваційну (внесення певних інновацій у навчальний процес) та дисциплінарну (слідкування за дотриманням внутрішнього розпорядку закладу)» [7, с. 15-17]. Проте Л. Ковальов функції менеджера освіти розподіляє іншим чином: «планування (розроблення і прийняття плану і комплексу відповідних рішень); організація як процес (оформлення рішення організаційно; створення мережі відносин, які забезпечують цілісність системи управління, стабільність її компонентів, доцільність координації і субординації між ними); контроль (діяльність зі спостереження та перевірки відповідності процесу функціонування об'єкта прийнятим рішенням тощо)» [7, 52-54].

До функцій менеджера в освіті ми відносимо: інформаційно-аналітичну, мотиваційну, організаційну, управлінську, інноваційну, комунікативну, прогностичну, стратегічну, контролюючу.

Інформаційно-аналітична – володіння інформацією, необхідною не лише для прийняття рішень, а й застосування інформації в процесі управління та ділового спілкування.

Мотиваційна – це функція надання впливу: начальник змінює мотиви, наміри, установки підлеглих, тобто створює зацікавленість у результатах і якості праці.

Організаційна функція менеджера освіти виявляється в організації діяльності навчального закладу:

Управлінська функція менеджера освіти забезпечує зберігання певної структури навчального закладу, додержання режиму діяльності, реалізації програми й мети діяльності.

Інноваційна – це функція яка спирається на наявність у менеджера освіти знань, умінь й навичок у галузі змісту й технологій розробки інноваційних компонентів освітньої діяльності (інноваційний менеджмент в освіті), а саме: загальну теоретико-методологічну підготовку в галузі інноваційної політики та управління інноваціями; спеціальну теоретико-методологічну підготовку в галузі сучасних закономірностей освітньої інноватики, її місця і ролі в національній системі освіти, взаємозв'язок менеджменту освітніх нововведень з менеджментом освіти, як об'єктів управління; навчання формам побудови структур управління інноваційними процесами в освітніх установах, формам і методам створення й впровадження освітніх інновацій.

Комунікативна функція, за твердженням Г. Данченко, заснована на знаннях та чуттєвому досвіді, здатність особистості орієнтуватися у ситуаціях управлінського та педагогічного спілкування, її готовність розуміти мотиви, інтенції, стратегії поведінки, фрустрації, як свої власні, так і партнерів по спілкуванню, рівень освоєння технології та психотехніки спілкування. Структура комунікативної компетентності носить складний, багаторівневий характер, при цьому її визначальну сторону задає компетентність у суб'єкт суб'єктному спілкуванні, у розв'язанні продуктивних задач, в оволодінні глибинним, особистісним рівнем спілкування [27].

Прогностична функція – це прогностичність планування розвитку навчальної установи, її діюча система управління в майбутньому.

Стратегічна функція – це знання концепцій, підходів щодо стратегічного планування, теоретичне обґрунтування способів діяльності, формулювання цілей розвитку (місії навчального закладу), оволодіння методами стратегічного розвитку освіти (освітніх установ); формування вмінь щодо застосування засобів розробки стратегічних планів розвитку освітніх установ, створення проектів та цільових програм, спрямованих на рішення стратегічних освітніх завдань. Формування цілей та цінностей організації, вироблення методів досягнення цих цілей і запровадження їх, ефективно подолавши опір змінам.

Слід зауважити, що більшість з означених науковців однією з функцій менеджера освіти зазначають контроль, оскільки функція контролю є важливою складовою управлінського циклу, який здійснюється в п'ять етапів: інформаційно-аналітичний, прогностичний, організаційно-координаційний, контроль, регулювання [7].

Контроль дозволяє своєчасно вносити корективи, доповнення, уточнення до плану, що створює сприятливу ситуацію для управління, не перетворюючи його на процес виправлення недоліків та розв'язування складних і застарілих проблем.

Аналіз поняття «освітнє середовище» підкреслює той факт, що навчання, виховання, розвиток і соціалізація дитини відбуваються не тільки під впливом навчальних і виховних дій педагога, та не лише залежно від індивідуально-психологічних особливостей дитини. Зазначені дії, як і розвиток та становлення особистості дитини, завжди відбувається у певних просторово-предметних, міжособистісних, соціокультурних умовах, що можуть сприяти або утруднювати розвиток дитини під впливом педагогічних дій.

Під освітнім середовищем розуміють не тільки сукупність засобів навчання, що входять до нього, а й людей, що діють у цій системі, як

складові освітнього середовища розглядають увесь комплекс педагогічних умов, орієнтованих на розвиток певних якостей людини або її освіти в цілому.

В. Ясвін під освітнім середовищем розуміє «систему впливів і умов формування особистості за даним зразком, а також можливостей для її розвитку, що знаходяться у соціальному й просторово-предметному оточенні». Для актуалізації в середовищі розвивального ефекту, на думку науковця, мають бути присутні такі складові: просторово-предметні (приміщення), соціальні (характер взаємовідносин усіх суб'єктів освітньої діяльності), психодидактичні (зміст і методи навчання, обумовлені психологічними цілями побудови освітнього процесу) [44].

В освітньому середовищі доцільно виокремити виховне середовище – духовне, матеріальне (предметне) й подієве наповнення життєдіяльності особистості, що створює умови для її самореалізації, саморозвитку, розкриття творчого потенціалу, підвищення рівня моральної вихованості. Важливим є також розуміння поняття освітнього простору. При вживанні категорій «середовище» і «простір» співвідносимо їх як частину і ціле. Деякі дослідники зазначають, що освітній простір є сукупністю ідеальних та матеріальних об'єктів як взаємопов'язаних мікропросторів – «світів», що можуть впливати або не впливати на особистість, тобто реалізувати або не реалізувати освітній (виховний) потенціал щодо особистості – в залежності від того, чи є ця особистість суб'єктом простору.

Під «соціально-виховним середовищем» розуміють ознаку соціального середовища чи сукупність умов життєдіяльності особистості, що цілеспрямовано впливають на її свідомість і поведінку з метою формування певних якостей, переконань, духовно-ціннісних орієнтацій та потреб. [33, с. 855].

Визначаючи позашкільну освіту як соціокультурне явище, вчені зазначають, що вона включає в себе соціальне середовище, де відбувається процес навчання і виховання. При цьому певна система взаємин людей,

організаційні форми мають прямий зв'язок з результатами освітньо-виховної діяльності. Аналіз психолого-педагогічних джерел зі вказаної проблеми дозволяє констатувати, що соціальне середовище розвитку є одним із важливих чинників соціального становлення особистості.

Освітнє середовище позашкільного закладу освіти має багатокомпонентну структуру, складається із взаємопов'язаних складових, підпорядкованих спільній меті – формувати творчо спрямовану особистість, а також виконує в суспільстві особливі значущі функції, що дає нам підстави розглядати його як важливий чинник формування творчо спрямованої особистості.

Позашкільна освіта, як складова безперервної освіти, є саме тією унікальною ланкою, котра має можливість впливати на зайнятість підлітків у позанавчальний час. Відвідування гуртків, секцій, студій, клубів, позашкільних навчальних закладів підлітками дає змогу отримувати знання, навички з тих напрямів діяльності, які викликають особистий інтерес та надає можливість педагогічним працівникам вести ефективну роботу, щодо формування соціокультурних цінностей.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про позашкільну освіту», заклад позашкільної освіти - складова системи позашкільної освіти, яка надає знання, формуючи вміння та навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створює умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців, учнів і слухачів [24].

Як зауважує Л. Яременко, позашкільна освіта є цілеспрямованим процесом оволодіння систематизованими знаннями про культуру, природу, людину, суспільство, забезпечує застосування знань на практиці, опанування вміннями та навичками творчої діяльності [43]. Роль позашкільної освіти (як у європейському освітньому просторі, так і в Україні) полягає в забезпеченні

освітньої діяльності дітей та молоді у вільний час. В Україні ця система перебуває під патронатом держави, натомість у західному світі вона належить до компетенції неурядових організацій. Зазначимо, що в науковій літературі значну увагу приділено функціонуванню й розвитку позашкільної освіти, адже вона відіграє важливу роль у духовному, інтелектуальному та фізично-психічному розвитку особистості.

Проаналізувати сучасну ситуацію щодо розвитку позашкільної освіти в інших державах допомагають праці О. Биковської. Науковець зазначає, що понад десять років триває вивчення розвитку позашкільної освіти в інших державах, яке довело, що ця система функціонує в понад 20 державах тільки Західної, Центральної та Східної Європи, а також у багатьох інших країнах світу. Адже будь-яка держава, зацікавлена у своєму розвитку та процвітанні, має позашкільну освіту. Остання може мати різну назву, зміст і структуру. Зокрема, поняття «позашкільна освіта» в США – це «*afterschool*», у Польщі – «*placówki wychowania pozaszkolnego*»; Словаччині – «*centrum voľného času*», у Білорусі та Росії – «дополнительное образование», «учреждения дополнительного образования» тощо. Проте об'єднує позашкільну освіту в усіх країнах одне – потреба й мета організувати діяльність дітей у вільний час (що є специфікою цього підрозділу освітньої системи), не втратити майбутнє покоління. Безперечним є факт необхідності врахування в державній політиці України й інших держав кількості вільного щоденного часу в дітей підліткового віку. Заслуговує на увагу й та діяльність, якою підліток займається у свій вільний час. Можливо, що такий вибір буде й у майбутньому. Поділяємо думку науковця з приводу того, що якщо «на сьогодні ми створимо умови і навчимо дітей організувати свій вільний час, опановуючи нові компетентності, то завтра цим молодим людям буде легше жити і працювати», адже вони будуть мати особистісний досвід організації власної самостійної діяльності, зможуть обрати майбутню професійну діяльність. У свою чергу, для країни важливим є й економічний ефект, що полягає в накопиченні та розвитку людського капіталу [10].

Очевидно, що українська система позашкільної освіти, що ввібрала культурні, історичні, ментальні особливості, унікальна й відображає національну специфіку розвитку суспільства й української педагогічної науки. Тому в умовах реформування освітньої галузі державна політика мала б спиратися на цей досвід, бути послідовною та виваженою щодо визначення місця й ролі позашкільної освіти в освітній системі країни.

Достеменно відомо, що позашкільна освіта має суттєвий вплив на гармонійний розвиток особистості людини. Чим ширший вибір форм і напрямів занять за інтересами можуть забезпечити позашкільні установи або освітні заклади в позаурочний час, тим ефективнішими можна вважати створені на місцях умови для такого розвитку.

Педагогічна підтримка дитячого колективу буде ефективною, якщо педагог буде мати високий рівень професійної культури, систематично підвищувати свою професійну компетентність.

Характеристиками професійної культури сучасного педагога-лідера і організатора дитячого колективу в позашкільному закладі освіти є:

1) етична позиція – основний культурний стандарт діяльності педагога, що має на увазі вчинення педагогом моральних виборів, які зберігали благополуччя інших, а також дотримання етичних правил [1, с. 154-155];

2) культура управління діяльністю дитячого колективу, що припускає вміння педагога використовувати ефективні механізми управління, застосовувати загальнонаукові, педагогічні, психологічні методи, методики, технології в процесі організаторської діяльності;

3) культура діалогу, що включає комунікативні схильності та навички використання діалогу як способу взаємодії і прийняття рішень;

4) демократичний стиль лідерства, заснований на повазі прав членів дитячого колективу, до складу якого знання і вміння педагога використовувати демократичні норми і процедури в процесі управління;

5) культура мислення педагога, яка дозволить йому аналізувати проблеми в діяльності дитячого об'єднання і творчо вирішувати їх відповідно до соціальних і культурних умов;

б) методологічна культура, що має на увазі володіння педагогом міждисциплінарними методологічними знанням [2, с. 147].

Слід зазначити, що рівень комунікабельності – це найважливіша якість, що визначає професійну компетентність педагогів.

Кожен педагог є унікальною та неповторною особистістю, у зв'язку з цим керівник має передбачати той факт, що застосування одного й того ж підходу, тих самих управлінських дій та прийомів до різних співробітників буде однаково ефективним. Таким чином, його рішення та поведінка визначають не тільки раціональні (свідомі), а й емоційні фактори, які найчастіше виступають спільно. Людина надходить, з одного боку, згідно зі своїми внутрішніми схильностями та рішеннями, а з іншого, відповідно до зовнішньої обстановки. На рішення та дії будь-якої людини впливають:

- 1) особливості його особистості;
- 2) повноваження, дані йому природою чи розвинені під час навчання;
- 3) наявні або сформовані погляди та смаки;
- 4) мотивація діяльності, властива йому від народження чи розвинена.

Керівнику необхідно пам'ятати, що людська природа представляє вирішальну змінну у діяльності та відіграє важливу роль для ефективної роботи організації.

Отже, виходячи з вищевикладеного можна констатувати, що керівнику освітньої організації необхідно створювати умови, за яких кожен член педагогічного колективу міг би почуватися організатором на своєму робочому місці, що досягається за допомогою реалізації продуктивних моделей управління та стилів керівництва у процесі ділового спілкування зі співробітниками та учнями.

1.2. Проблемні питання та теоретичні засади вивчення соціокультурних цінностей

Кожна людина впродовж життя набуває цінностей, які слугують своєрідним критерієм, фільтром у визначенні ставлення людини до матеріальних та духовних систем установок. Сьогодні постає нагальна необхідність формування нових потреб, ціннісного світогляду людини, яка житиме і працюватиме у ХХІ столітті в Україні – незалежній європейській державі.

Ціннісно-смилова сфера є центральним, ядерним утворенням особистості, що впливає в цілому на поведінку людини в кожній конкретній ситуації і визначає загальну спрямованість її життя, допомагаючи людині осмислювати своє існування і навколишні явища, світ в цілому. Проблема осмислення реальності і надання сенсу тому, що відбувається, виходить на перший план при дослідженні причин тієї чи іншої поведінки.

Цінності як основний продукт діяльності ціннісно-смилової сфери визначають центральну позицію особистості, безпосередньо впливають на соціальну активність, надають сенс діяльності. Людина прагне знайти сенс і відчуває фрустрацію або екзистенціальний вакуум, якщо це прагнення залишається нереалізованим [25].

Для того щоб краще зрозуміти сутність і зміст понять цінностей, звернемося до аксіології, яка пройшла певний історичний шлях свого розвитку. В античній і середньовічній філософії цінності не відокремлювалися від життя, розглядалися як притаманні йому. Основними питаннями теорії цінностей за Сократа і Платона були переважно такі: «що є благо?», «що є справедливість?». У середні віки цінності пов'язуються з божественною сутністю, набувають релігійного характеру. Епоха Відродження висунула на перший план цінності гуманізму [9].

В Новий час розвиток науки й нових суспільних відносин визначає багато в чому й основний підхід до розгляду речей та явищ як цінностей.

Особливу увагу приділяє цінностям І. Кант, вживаючи це поняття у спеціальному, вузькому розумінні: цінності, на його думку, є вимогами, зверненнями до волі, до цілі, яка стоїть перед людиною; вони є значущістю тих чи інших речей, явищ для людини. Приємним, вважав І. Кант, кожен називає те, що дає йому насолоду, прекрасним – те, що йому подобається, хорошим – те, що він цінить, схвалює, тобто те, у чому він бачить об'єктивну цінність.

Великий внесок у розвиток проблеми цінностей стала філософія І. Канта, його вчення про регулятивні принципи практичного розуму, за яким вищі цінності мають не онтологічні, а виключно регулятивні підстави для існування. Цим самим Кант першим розмежував поняття буття і блага, протиставивши сферу моральності як свободу сфері природи, яка має підлягати закону, необхідності. Гегель особливу увагу приділяє розмежуванню цінностей на економічні та духовні. Перші – це «товари». «Оскільки речі мають цінність, ми розглядаємо їх як товари. Їх значущість визначається цінністю, а не їхніми специфічними якостями» («Філософія права»). Такі цінності завжди відносні, тобто, залежать від попиту. Духовні цінності пов'язані зі свободою духу, і все, що має таку цінність – духовне за своєю природою.

Фундаментальною для теорії цінностей є проблема природи, способу буття цінностей, їх способу функціонування в суспільстві. Вже І. Кант вважав, що цінності самі по собі не мають буття, їм притаманна лише значущість, вони суть вимоги, звернені до волі, цілі поставлені перед нею. Але тоді проблематичним видавалося саме існування цінностей, їх імперативний характер щодо поведінки об'єкта [11].

Унікаючи цієї суперечливості, П. Ріккерт протиставляв світ культури як сферу планування цінностей, світові природи, де панують закони. Закони свідчать про те, що є і мусить неминуче бути, цінності про те, що мусить бути. Цінності становлять інший модус буття, вони щось ухвалюють, вимагають, наказують. Але таке трактування приводить до ідеї відносності

цінностей. Прагнучи відійти від такої тенденції, Віндельбанд розглядав цінності як норми, що утворюють основу культуротворчої діяльності.

Грунтовною є позиція Д. Леонтьєва щодо трьох форм існування цінностей, серед яких виокремлюються такі, як-от:

- 1) суспільні ідеали, які виробляються суспільною свідомістю і присутніми у ній узагальненими уявленнями про досконалість у різних сферах суспільного життя;
- 2) реалізація цих ідеалів в поведінці конкретних людей;
- 3) мотиваційні структури особистості («моделі належного»), що спонукають її до предметного втілення у своїй діяльності громадських ціннісних ідеалів.

Ці три форми існування переходять одна в іншу, тобто суспільні ідеали засвоюються особистістю і як («моделі належного») й починають спонукати її до активності, в процесі якої відбувається їх предметне втілення; предметно ж втілені цінності своєю чергою стають основою для формулювання суспільних ідеалів. На думку Д. Леонтьєва, психологічна модель будови і функціонування мотивації людини і її розвитку в процесі соціогенезу конкретизує розуміння особистісних цінностей як джерел індивідуальної мотивації, функціонально еквівалентних потребам [29]. Тобто, особистісні цінності формуються в процесі соціогенезу, взаємодіючи з потребами.

Виходячи з окреслених позицій смислової концепції Д. Леонтьєва, є доцільним розуміти соціокультурні цінності, суголосно структурно-діяльнісному підходу, як вищі, стійкі, «надситуативні» складники смислової сфери особистості; логіку їх формування, у форматі динамічного підходу, будувати як процес, що інтегрує привласнення, усвідомлення, продукування цінностей. Форми існування соціокультурних цінностей будемо пов'язувати з суспільними й культурними ідеалами, з їх реалізацією в діяльності й поведінці людини завдяки таким мотиваційним структурам особистості, як «моделі належного». Також вважаю доречним зазначити той факт, що

зародження соціокультурної проблематики було започатковану у працях зарубіжних дослідників [14].

Тому є доцільним розглянути їх найбільш ґрунтовні концепції. Найбільш методично доведеною є концепція дослідження цінностей американського психолога польського походження М. Рокича. Він дав чітке визначення цінностей як стійких переконань у тому, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування є пріоритетною з особистої чи соціальної точки зору. Тобто М. Рокич тлумачив цінності як вид переконань, який займає центральне положення в індивідуальній системі переконань й вважав, що цінності являють собою керівні принципи життя. Науковець також досліджував ціннісні орієнтації особистості й розумів їх як «абстрактні ідеї, позитивні чи негативні, не пов'язані з певним об'єктом або ситуацією, що виражають людські переконання про типи поведінки і бажані цілі» [45;46].

Д. Леонтьєв, аналізуючи концепцію М. Рокича, наполягав, що її сутність відбивається в таких провідних положеннях:

- 1) загальна кількість цінностей невелика;
- 2) всі люди володіють одними і тими ж цінностями, але одні й ті ж цінності мають для різних людей різну значущість;
- 3) цінності організовані в системи;
- 4) витоки людських цінностей простежуються в культурі, суспільстві, суспільних інститутах і самій особистості людини;
- 5) вплив цінностей простежується практично у всіх соціальних феноменах. Зазначимо, що теоретичні здобутки М. Рокича знайшли практичну реалізацію в розробленому відомим психологом опитувальнику для вивчення цінностей (ОЦР), який базується на методі прямого ранжування термінальних та інструментальних цінностей.

Отже, трактування цінностей, подане у дослідженнях відомого психолога, стало засадничим у процесі формування уявлень про культурні та індивідуальні цінності. Привабливою у контексті досліджуваної проблеми є

теорія культурних цінностей Ш. Шварца, яка ґрунтується на ідеї, що переважаючі у суспільстві ціннісні установки можуть становити основну характеристику культури, оскільки в них відображені колективні уявлення про те, що бажано в цій культурі, тобто певні ідеали. Згідно з підходом Ш. Шварца, всі суспільства стикаються з певними базовими проблемами регулювання людської діяльності [21 с. 37-40]. Науковець наполягає, що саме у процесі того, як суспільства пропонують розв'язання цих проблем, відбувається еволюція культурних цінностей.

У своїй концепції Ш. Шварц обґрунтував три біополярних вимірювання культури, що базуються на семи культурних цінностях, а саме:

- 1) приналежність проти автономії (інтелектуальна й афективна);
- 2) ієрархія проти рівноправності;
- 3) майстерність проти гармонії.

Ґрунтовним здобутком Ш. Шварца є обґрунтування положення щодо мотиваційних цілей цінностей. Науковець довів, що цінності являють собою мотиваційні цілі, які служать керівними принципами в житті й провідним змістовим аспектом, що відрізняє цінності від мотивації, якою вони зумовлюються. Він згрупував цінності в 10 різних блоків цінностей або типів мотивації людини (всього виділено 10 типів) [41].

Це такі, як-от: самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення, безпека, конформність, традиція, доброзичливість, універсалізм, влада. При цьому кожному типу мотивації відповідає своя провідна мотиваційна мета. Доведено також існування певних динамічних відношень між провідними ціннісними типами. Науковцями здійснено структурування особистісних цінностей залежно від мотиваційних типів і цілей та обґрунтована теорія динамічної взаємодії цінностей різних типів, які можуть знаходитися у відносинах сумісності чи протиріччя.

При цьому була виділена певна типологія протиріч між цінностями, а саме:

- 1) цінності збереження (безпека, конформність, традиції) є протилежними цінностям зміни (стимулювання, саморегуляція);
- 2) цінності самотрансцендентності (універсалізм, прихильність) суперечать цінностям самозвеличення (влада, досягнення, гедонізм);
- 3) саморегуляція і стимулювання протилежні конформності, традиціям і безпеці;
- 4) універсальні цінності і прихильність суперечать владі і досягненням;
- 5) гедонізм є протилежним конформності і традиціям, висловлюючи конфлікт потурання собі зі стримуванням власних потреб і прийняттям соціальних обмежень.

Слід зауважити, що крім окреслених, Ш. Шварц і В. Білські запропонували поділ цінностей на дві великі групи, а саме:

- 1) цінності, які виражають інтереси індивіда (Влада, Досягнення, Гедонізм, Стимуляція, Самостійність);
- 2) цінності, які виражають інтереси групи (Доброзичливість, Традиція, Конформність) [34].

З метою оцінки та вимірювання цінностей Ш. Шварц розробив певну методику (Ціннісний опитувальник Шварца), яка застосовується для дослідження динаміки зміни цінностей як у групах у зв'язку зі змінами в суспільстві, тобто на рівні культури, так і для діагностики індивідуальних відмінностей цінностей особистості в зв'язку з її життєвими проблемами, тобто на рівні особистості.

У своєму науковому пошуці Ш. Шварц і В. Білські ґрунтувались на таких концептуальних положеннях:

- 1) цінності – це поняття або вірування;
- 2) цінності мають відношення до бажаного кінцевого стану або поведінки;
- 3) цінності перевершують специфічні ситуації;

- 4) цінності управляють вибором або оцінкою людей, поведінкою та подіями;
- 5) цінності упорядковані за відносною важливістю [22, 28].

Також важливе місце у даному дослідженні є питання визначення досліджуваних цінностей в самої особи. Як зазначає Ю. Шайгородський, соціокультурні цінності створюють такий універсум, який дозволяє людині орієнтуватися в суспільстві і виробляти когнітивний матеріал, необхідний для побудови його образу. У результаті цього відбувається особистісна диференціація об'єктів за їх значенням, цінністю [23, с. 67]. Тобто ціннісне ставлення суб'єкта до зовнішнього світу опосередковується його орієнтацією на інших людей, на суспільство в цілому, на вироблені й існуючі в ньому ідеали, погляди, уявлення і норми.

У педагогічній науці цінності тлумачаться у зв'язку з поняттями освіта, навчання, виховання, розвиток особистості [37]. У педагогіці ціннісна проблематика почала активно досліджуватися на початку ХХІ століття у форматі педагогічної аксіології (І. Бех, Б. Гершунський, М. Євтух, І. Зязюн, Т. Калюжна, В. Кремень, В. Крижко, А. Міщенко, В. Сластьонін, Н. Ткачова, Г. Чижаківа, Г. Щедровицький, А. Ярошенко) – галузі педагогічного знання, яка досліджує освітні цінності й здійснює визнання освіти як цінності.

На думку, необхідно розглянути проблемні питання соціокультурних цінностей, а саме співвідношення терміну «людина» та «соціум». Головними визначальними рисами є:

- 1) ставлення людини до самої себе;
- 2) ставлення людини до інших людей;
- 3) ставлення людини до екстра-реалій;
- 4) ставлення до світу як до єдиного цілого.

На основі вищезазначеної інформації можна дійти висновку, людина тлумачиться як суб'єкт пізнання, а соціус, – як об'єкт пізнання.

Отже, відповідно до цієї позиції, розвиток суспільства як цілісної системи досліджується крізь призму людини та її аксіологічних пріоритетів, які реалізуються у соціумі.

Варто відзначити, що саме ця позиція є вагомим у контексті дослідження проблеми соціокультурних цінностей [36]. Оскільки, виходячи з неї, соціальність є формою буття людини й формою існування у цьому бутті, тобто соціальність – це причетність людини до всього того, що відбувається з нею у соціумі. Отже, соціокультурні цінності є синтезом «людського» й «соціального». Певний напрям досліджень у межах соціальної філософії (В. Андрущенко, Є. Борінштейн Є. Головаха, М. Горлач, В. Журавльов, І. Зязюн, В. Ільїн, С. Катаєв, В. Кремень, В. Молодиченко, А. Ручка) пов'язаний з розглядом соціокультурних цінностей у форматі теорії соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства. Так, Є. Борінштейн доводить, що особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства полягають у тому, що ця трансформація проходить «високоактивно». Проте, на відміну від світової системи, соціокультурні зміни в Україні відбуваються вкрай нестабільно, коли стан українського суспільства, як і його ціннісного змісту, близький до хаотичного[16;18].

Поняття «соціокультурний» отримало більш чітке тлумачення у роботах відомого американського психолога Джеймса Верча, що застосовував соціокультурний підхід з метою дослідження проблеми зумовленості людської діяльності культурними, історичними й інституціональними чинниками.

По-перше, цінності існують як суспільні ідеали, які є продуктом суспільної свідомості і суспільних уявлень про досконалість у різних сферах життя.

По-друге, як предметне втілення цих ідеалів у діях чи творіннях конкретних людей.

По-третє, як мотиваційні структури особистості, які спонукають до предметного втілення у поведінці та діяльності суспільних ціннісних ідеалів.

Зазначені форми є перехідними, а саме: суспільні ідеали засвоюються особистістю і в якості моделей — необхідних, спонукають її активність, в процесі якої відбувається предметне втілення цих моделей. З часом предметно втілені цінності стають основою для формування суспільних ідеалів і та ін. по безкінечній спіралі [8].

На сьогодні існує декілька видів класифікації цінностей, які відрізняються між собою ведучою характеристикою. Серед найбільш розповсюджених класифікацій можна назвати наступні:

1) За функціональним значенням цінності поділяються на термінальні (цілі) та інструментальні (принципи та засоби досягнення мети (М. Рокіч);

2) Цінності буття (Цінності) – істина, добро, справедливість, краса тощо; Коефіцієнтні цінності (Цінності) – мир, спокій, безпека тощо (А. Маслоу);

3) За ступенем генералізації та присвоєння цінностей: ситуативні, стійкі, особистісні (усвідомлені смисли життя);

4) Декларовані, реальні (Б. Братусь);

5) Духовні (освіта, наука, мистецтво); суспільно-політичні (свобода, рівність, справедливість); матеріальні (матеріальні блага) (В. Тугаринов);

6) Цінності життя (природні) – здоров'я, радість життя, спілкування тощо; і цінності культури (суспільні) – матеріальні, соціально-політичні, духовні (О. Дробницький);

7) Вітальні (здоров'я, безпека тощо); соціальні (статус, професія, сім'я); політичні (свобода слова, законність); моральні (добро, чесність, порядність); релігійні (віра); естетичні (краса, гармонія) (Б. Ерасов);

8) Ієрархічні рівні в системі цінностей: цінності абстрактні, цінності-властивості і цінності-способи поведінки (С. Бубнова);

9) Цінності творчості, цінності переживання, цінності відношення (В. Франкл).

Слід зазначити, що важливою рисою структурної організації цінностей є їх ієрархічна побудова, яка полягає в тому, що різні цінності володіють різним ступенем суспільності і одні являються конкретизацією інших.

Отже, в окреслених вище дослідженнях висвітлюються загальні підходи до тлумачення соціокультурних цінностей у форматі педагогічної аксіології, яка трактує цінності як специфічні утворення у структурі індивідуальної свідомості. Вони є ідеальними зразками й орієнтирами діяльності, які мають високу значущість для суспільства або окремої особистості і є результатом засвоєння людьми провідних цінностей суспільства.

Впродовж історії розвитку суспільства формується культура.

Культура – термін, який охоплює соціальну поведінку та норми, що існують у людському суспільстві, а також знання, переконання, мистецтво, закони, звичаї, можливості та звички окремих людей у цих групах [3].

Люди здобувають культуру шляхом процесів навчання інкультурації та соціалізації, що проявляється різноманітністю культур у різних суспільствах.

Культурна норма кодифікує прийнятну поведінку в суспільстві; вона служить орієнтиром для поведінки, одягу, мови та поведінки в ситуації, яка служить шаблоном для очікувань у соціальній групі. Прийняття лише монокультури у соціальній групі може нести ризики, так само як окремий вид може в'янути перед зміною навколишнього середовища через відсутність функціональних реакцій на цю зміну [2].

Отже з'ясовано, що система цінностей відіграє ведучу роль в процесі розвитку особистості в суспільстві та формує основу культурного розвитку є основним підґрунтям, що забезпечує її стабільність, визначеність і передбачуваність вчинків та поведінки в цілому, а також допомагає в адаптації до певних змін у житті.

Необхідно усвідомити, що цінності притаманні предмету або явищу не від природи, а тому, що об'єкт втягнений у сферу суспільного буття людини і стає носієм певних соціальних відносин. У ставленні до суб'єкта (людини) цінності служать об'єктами її інтересів, а для її свідомості здійснюють роль повсякденних орієнтирів, визначають різноманітність практичного ставлення людини до навколишніх предметів і явищ.

Отже, цінності – це завжди людські цінності, вони мають соціальний характер, формуються на основі суспільної практики, індивідуальної діяльності людини і в межах певних конкретно-історичних суспільних відносин та форм спілкування людей.

Дослідження проблеми формування соціокультурних цінностей здавна була однією з найактуальніших. Соціокультура – це складна гетерогенна система, яка включає різноманітні за своєю предметною і соціальною природою елементи (матеріально-технічні об'єкти, засоби праці і комунікації, матеріальні та духовні продукти, послуги, ідеологічні, мистецькі цінності, зразки і норми, відносини між людьми), які об'єднанні людською діяльністю. Соціокультурні цінності – це не тільки моральні орієнтири для людей, а й мірило гуманності й цивілізованості суспільства, членами якого є ці люди. Соціокультурні знання сприяють засвоєнню цінностей суспільства, ознайомленню з нормами, правилами, взірцями соціально схвальної поведінки.

Такі знання забезпечують гармонію в стосунках із навколишнім світом, що охоплює послідовно: людину – родину – громаду – націю (державу) – людство в цілому та природне довкілля. Система соціокультурних знань у результаті становить соціальну основу особистості. У соціокультурі відображена міра володіння культурним надбанням суспільства і застосування його в соціальній діяльності окремого індивіда, конкретної соціально-професійної групи та суспільства в цілому.

Тому, соціокультура – це не лише стан культури, але й процес діяльності, через який реалізуються соціальні сили суб'єктів. Крім того,

суспільство без вивірених у всіх відносинах системи позитивних соціокультурних цінностей, приречене на стагнацію, втрату своєї колишньої могутності. Таке суспільство характеризує роз'єднаність між його членами, воно позбавлене єдиних, базових ціннісних установок.

Що стосується України, то, за висновками експертів, вона перебуває у стані соціокультурної невизначеності. Тому поради від фахівців, які спрямовані переважно на виправлення ситуації у соціально-економічній сфері українського життя, яка вважається проблемною, будуть недостатніми для подолання кризи, яка характеризується в Україні системністю і має соціокультурний характер. Крім того, вона спричинена не лише економічними чи політичними негараздами, а й несумісністю українського та західного соціокультурних типів.

1.3. Особливості формування соціокультурних цінностей у підлітків

У сучасному українському суспільстві повсякчас відбуваються соціально-економічні та політичні зміни, які характеризуються трансформацією суспільної свідомості, зміною провідних цінностей та моральних пріоритетів. Для особистості, що знаходиться на етапі становлення, такі зміни можуть призвести до формування розмитої системи цінностей. Руйнування системи ціннісних орієнтацій, яке відбувається в даних умовах, неминуче призводить до складних психічних станів, які узагальнено можна визначити як дезадаптація. В даному випадку – це прагнення і спроби реалізації цієї системи цінностей в суспільстві досить агресивними і найчастіше насильницькими методами. Психічна дезадаптація характеризується руйнуванням колишньої системи цінностей і відсутністю необхідних ресурсів для її реструктуризації.

Саме це в поєднанні з іншими несприятливими факторами психофізіологічного характеру є джерелом депресивних станів, неврозів,

межових станів, що передують суїцидальні дії, серйозні психічні розлади. Необхідність ресоціалізації виникає там, де соціалізація не була успішною і замість соціально й культурно прийнятних цінностей і форм поведінки індивідом були засвоєні асоціальні, що віддзеркалювалися на соціальному середовищі.

Безумовно, це викликає негативну реакцію зі сторони соціуму і не дозволяє людині жити повноцінним життям. Отже, головне завдання соціалізації – забезпечення здатності особистості до життєдіяльності в суспільстві – виявляється невиконаним. Саме тоді й виникає необхідність у дублюючому її процесі – ресоціалізації.

Підлітковий вік – це період у житті людини від дитинства до юності. У традиційній класифікації він починається в 11-12 років і закінчується в 14-15 років. Межі віку можна розглянути максимально широко, тоді підлітковий вік – це період від 11 до 17 років. В середині він розділяється на власне підлітковий (11-15 років) і рання юність (15-17 років) [4; 6].

В цей короткий період підліток проходить великий шлях у своєму розвитку. Через внутрішні конфлікти з самим собою і з іншими, через зовнішні зриви і сходження він стає особистістю.

Молодість або підлітковий час – це час, коли відбувається бурхливий розвиток і перебудова організму. Людина відчуває не почуття дорослості, а почуття вікової неповноцінності. Під впливом навколишнього середовища у підлітка складаються моральні ідеали і світогляди. Одним з найважливіших моментів є формування самосвідомості, самооцінки, поява особливого інтересу до самого себе. Підліток хоче розібратися в собі і у відносинах, які пов'язують його з навколишнім світом. У цьому віці часто змінюються інтереси. Це роки критики і самокритики, коли підлітки особливо вимогливі і до себе, і до навчання, і до людей.

Підлітковий вік протікає дуже бурхливо. Можна говорити про три кризи, які переживаються підлітками. Виділимо три групи причин, які можуть лежати в основі кризи.

По-перше, це фізіологічні причини, які пов'язані з бурхливим зростанням і статевим дозріванням організму. У цей період відбувається різкий стрибок у фізичному розвитку. Часто підліток здається незграбним. Кровообіг утруднено, тому підлітки часто скаржаться на головний біль, швидко втомлюються. Зростає контроль над інстинктами, емоціями. Процес збудження переважає над процесом гальмування, характерна підвищена збудливість. Швидке зростання і статеве дозрівання організму роблять психіку підлітка дуже нестійкою. У зв'язку з фізіологічними особливостями розвитку дівчинки-підлітки виглядають старше хлопчиків-підлітків.

По-друге, це психологічні причини. Пов'язані зі становленням моральності. Відбувається відкриття свого «я», набувається нова соціальна позиція. Це період втрати дитячого способу життя. Пора болісно-тривожних сумнівів у собі, у своїх можливостях, пошуки правди в собі й інших. Не завжди адекватно оцінюються свої можливості, немає чіткої відмінності між «хотіти» і «могти». У поведінці в зв'язку з цим спостерігаються підозрілість, озлобленість, дратівливість. Підліток живе в теперішньому часі, але для нього велике значення мають минуле і майбутнє. Світ його понять і уявлень переповнений нестабільними до кінця знаннями про самого себе і про життя, планами на своє майбутнє і майбутнє суспільства. У підлітків виражена потреба в самопізнанні і самовизначенні. Він болісно шукає відповіді на питання: «Хто я є? Який я в порівнянні з іншими людьми? Що я хочу? На що я здатний?».

По-третє, соціально-психологічні причини. Пов'язані з засвоєнням соціуму, загальних ознак світобудови. Світ підлітка насичений ідеальними настроями, які виводять його за межі повсякденного життя, взаємин з іншими людьми. Об'єктом найважливіших його роздумів стають майбутні можливості, які пов'язані з ним особисто: вибір професії, прагнення вміти взаємодіяти з соціальними групами. У підлітка з'являється так зване почуття

дорослості: потреба бути, здаватися і вести себе як дорослий, стати незалежним від опіки і контролю, знайти дорослі права.

Основне протиріччя даного віку – це бажання підлітка бути дорослим, щоб оточуючі вважали його таким і ставилися до нього відповідно. Однак у нього самого відсутнє відчуття справжньої дорослості. Звідси в поведінці підлітка спостерігаються дві протилежні тенденції: до незалежності (дайте мені все дорослі права і дозвольте жити своїм розумом) і до залежності від дорослих (дорослі обов'язки мені поки що ні до чого, я не в змозі їх виконувати, і взагалі я розраховую на то, що ви не дозволите мені робити ніяких помилок, вся відповідальність за мою поведінку лежить на вас).

Таким чином, підлітковий вік вважається найскладнішим етапом у розвитку дитини. Його традиційно називають небезпечним, перехідним, важким [39].

Підлітковий вік – це період, в якому переплітаються не тільки протилежні тенденції розвитку, а й закладаються основи свідомої поведінки, формуються моральні уявлення і соціальні установки. Відмінними рисами цього періоду розвитку виступають підвищена стомлюваність (на початку періоду), відносно висока емоційна збудливість, чутливість, неврівноваженість, потреба в неформальному спілкуванні. Однак ступінь вираженості виділених особистісних змін, в першу чергу, визначається системою взаємовідносин складається у підлітка з соціумом. Крім цього необхідно відзначити, що це сензитивний період для формування ціннісних орієнтацій як детермінант, що сприяють становленню світогляду і ставлення до оточуючих [5]. Тому індивідуальний образ, який починають демонструвати підлітки – це відображення декларованої суспільством системи цінностей.

Соціалізація підлітків відбувається в умовах постійної транзитивності суспільства, яка дозволяє взаємодіяти особистості і культурі [40]. Соціальний простір визначає ставлення індивіда до сім'ї, місця проживання, часу і, що особливо важливо, до самого себе. Воно розвиває не тільки соціальні

системи і відносини, а й є значущим явищем психічного життя особистості, а також визначає її психічне благополуччя. Саме ідентичність виступає механізмом, що формує власну унікальність особистості і стимулюючою асиміляцію її особистісного та соціального досвіду [13]. Соціальна ідентичність не тільки вказує на усвідомлення особистістю своєї приналежності до певної соціальної групи, а й емоційну значимість цієї приналежності. Незважаючи на те, що соціальна ідентичність множинна, для конкретної ситуації буде важлива тільки одинична ідентичність [15].

Актуальною є думка про те, що розвиток цінностей у підлітковому віці не тільки впливає на трансформацію пізнавальної діяльності, а й визначає зміни особистості, що пов'язані з появою нових і вдосконаленням вже наявних структур когнітивної сфери. Цієї думки дотримується Л. Виготський, відзначаючи провідну роль поняттєвого мислення у реорганізації всіх психічних функцій підлітка [17, с.167].

Виокремлюючи, як і Ж. П'яже, побутові поняття (спонтанні, неусвідомлені, позасистемні) і наукові (цілеспрямовані, усвідомлені, системні), Л. Виготський вважає, що останні ніби «проростають» з побутових. При цьому наукові поняття не заучуються дитиною, а виникають і утворюються за умови напруженої розумової активності [24, с. 242].

Отже, вже у перших дослідженнях проблеми було наголошено, що саме в підлітковому віці стає можливим ціннісне ставлення, яке базується на злагодженій роботі мисленнєвих операцій і є закономірним результатом генези інтелектуальної сфери особистості.

Так, П. Блонський зауважує, що для шкільних успіхів підлітка особливе значення має мислення, тоді як пам'ять починає втрачати своє першочергове значення. Тому схильність до словесних міркувань визначається як суттєва риса розумового розвитку підлітків. Також учений наголошує на недостатньому ціннісному ставленні у середньому шкільному віці у порівнянні з пізнавальною сферою дорослої людини [27, с. 403].

Навчальний вплив на пізнавальний розвиток підлітків реалізується через зміст і організацію відповідних шкільних дисциплін. Г. Костюк вважає, що у середньому шкільному віці саме через навчальні предмети формування цінностей відбувається від конкретно-поняттєвого до абстрактно-поняттєвого: вдосконалюються засоби та операції мислення, формуються розгорнені міркування та умовиводи, що стають довільними й свідомо регульованими [35, с. 107].

Система знань, засвоювана учнями середньої школи, спричиняє розвиток нового виду мислення – теоретичного, що базується на оволодінні поняттями. Відбувається подальше усвідомлення основних форм мислення та більш глибоке пізнання сутності явищ [38, с. 463].

С. Рубінштейн зазначає, що у підлітків зростає роль розкриття зв'язків навколишнього світу (від акцентування на з'ясуванні причин у молодших підлітків до переважання відбиття наслідків у старших) [30]. Розкриваючи якісно новий рівень співвідношення між мовою та мисленням, С. Рубінштейн звертає увагу на такі ключові моменти:

- 1) зростання ролі термінів, тобто слів, значення яких визначається з контексту системи наукового знання, незалежно від ситуативних ознак;
- 2) розуміння специфіки переносного значення слова;
- 3) формування вміння користуватися формулами з літерними символами.

У підлітковому віці важливим елементом формування ціннісних побажань при узагальненні діє на основі аналітичного мислення, на смислових внутрішніх зв'язках і, майже, без наочних компонентів. Таке узагальнення називається теоретичним і є основою наукового мислення [42, с. 364-398].

О. Леонт'єв звертається до проблеми формування ціннісних побажань з позиції теорії діяльності, стверджуючи, щоб сформувався такий вид сприйняття потрібно змінити психологічні інтелектуальні операції [31; 32]. Виникнення поняттєвого знання можливе лише за умови систематичної

взаємодії аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, класифікації та абстрагування. При цьому важливою ознакою підліткового мислення є орієнтація узагальнення на суттєві ознаки об'єктів, а не на зовнішню схожість, як у молодшого школяра [26]. Водночас зростає швидкість когнітивного перемикавання між різними операціями [19, с. 205-207].

У підлітковому віці з'являється низка нових емоційних відчуттів (почуття дорослості, самооцінка, самосвідомість, рефлексія), що сприяють усвідомленню особистості свого внутрішнього світу, зокрема пізнавальних процесів. Тому для оптимізації засвоєння навчального матеріалу школярам необхідно надавати знання про особливості роботи людського мислення [20, с. 47]. Також варто пам'ятати про виражену внутрішню конфліктність підлітків і тісний зв'язок мислення з емоціями, що, очевидно, визначає розвиток поняттєвих когнітивних форм.

Підлітки – це діти, які перебувають на шляху до дорослого життя. Сучасні підлітки живуть в дуже складному світі, який відрізняється від того, в якому жили їхні батьки в такому ж віці.

Успішність особистості підлітка певною мірою залежить від розвитку вольових якостей та довільності, навичок спілкування, що проявляються в умінні аргументувати власну точку зору, стримувати емоції, чути аргументи інших, відстоювати судження в процесі діалогу, знаходити адекватні способи виходу із різних конфліктних ситуацій. Ці завдання ефективно вирішуються шляхом залучення підлітків до активної участі в проектній діяльності соціального спрямування.

Важливим фактором, що впливає на розвиток соціальної компетентності підлітків, є організації дискусійного (діалогового) навчання. Доречне використання інтерактивних форм навчальної роботи в парах змінного та постійного складу, робота в мобільних групах сприяє виробленню в підлітків навичок конструктивного спілкування та взаємодії [12].

Проаналізувавши всі особливості розвитку соціальної сформованості підлітків, прийшли до висновків про характерні риси соціально компетентного підлітка – це наявність свідомої та оптимальної для віку соціальної поведінки; достатній рівень вміння будувати партнерські стосунки, здатності до кооперації на рівноправній основі, продуктивно співпрацювати з однолітками, виконувати різні соціальні ролі і функції в колективі, проявляти ініціативу тощо; сукупність знань, умінь та ціннісних орієнтацій, які зумовлюють доцільну поведінку особистості в соціальному середовищі, яка проявляється в достатньому рівні конформності; уміння пристосовуватися до вимог, які ставить життя; уміння проектувати стратегії свого життя з урахуванням інтересів та потреб різних соціальних груп, індивідуумів, у відповідності до соціальних норм і правил.

Цікавою для нас є думка І. Беха щодо розуміння змісту загальнолюдських цінностей, який трактує їх «як складний регулятор людської життєдіяльності, який відображає у своїй структурній організації зміст особливостей об'єктивної дійсності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і власне людину в усіх її об'єктивних характеристиках». До того ж науковець наполягає, що «в особистісних функціях регуляції поведінки їх можна трактувати і як один із притаманних особистості шаблонів для оцінки, для усвідомленого чи неусвідомленого «виміру» допустимих за конкретних обставин зразків соціальної дії».

Суттєвими для нас є також підходи І. Беха щодо розгляду цінностей у площині «особистісної цінності», яка детермінує в подальшому поведінку індивіда й визначається науковцем як «психологічне новоутворення, що виражає найбільш безпосередньо значущу для суб'єкта узагальнену форму довкілля, через ставлення до якої він виділяє, усвідомлює і утверджує себе, своє «Я», і в результаті цього дана сфера стає простором його діяльності». Науковець загострює увагу на спонукальній силі особистісної цінності, яка буде постійною, якщо матиме ознаки домінантності, тобто коли особистісна цінність як смислове переживання відволікатиме внутрішньо спрямовану

увагу від інших суб'єктивних явищ, адже «особистісна цінність як одиничний образ «Я» завжди опосередковується реальною поведінкою та її конкретними результатами».

Отже, основним завданням педагогів є формування соціокультурних цінностей у підлітків. Відповідно до навчальних стандартів в закладі освіти повинні бути сформовані ціннісні орієнтації у підлітків:

- 1) до себе;
- 2) до людей;
- 3) до природи;
- 4) до праці;
- 5) до мистецтва;
- 6) до суспільства і держави.

Сучасна цивілізація породжує кризові явища в шкільному середовищі. Турбують антигуманність, зниження етичних, моральних критеріїв. Серед підлітків поширені песимізм, невіра в світлі життєві перспективи.

Висновки до першого розділу

Складу педагогів та батькам необхідно особливу увагу звертати на внутрішню готовність підлітка до самостійного життя у суспільстві. Намагатися більше розмовляти з ним, дізнаватися про його емоційний стан, звички, проблеми та обставини, що викликають тривогу.

Підлітки завжди беруть приклад з інших осіб. Педагоги та батьки повинні слідкувати за колом спілкування своєї дитини, цікавитися її переконаннями та особами, що викликають захват.

Також необхідно звертати увагу на цінності, котрі транслюються дорослими. Адже діти будь-якого віку, визначають переконання батьків – як правильні.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПІДЛІТКІВ ТА КЕРІВНИКІВ ГУРТКІВ

2.1. Мета, завдання та методи емпіричного дослідження

Для дослідження формування соціокультурних цінностей у підлітків було застосовано відповідні методи, методики. Обираючи ту чи іншу методику, потрібно розуміти їхню перевагу та недоліки, що застосовуються при дослідженні.

Метою проведення нашого емпіричного дослідження є визначення стану сформованості соціокультурних цінностей у підлітків та керівників гуртків.

Завданнями емпіричного дослідження є:

1) Виявити найбільш ефективні способи адекватного визначення та формування соціокультурних цінностей.

2) Емпірично дослідити умови управління процесом формування цінностей як граничного сенсу життя, обробити та інтерпретувати отримані результати.

3) Розробити методичні рекомендації щодо подальшого управління соціокультурними цінностями у підлітків в освітньому середовищі позашкільного закладу освіти.

Емпіричне дослідження здійснювалося на базі позашкільного закладу освіти, серед підлітків та керівників гуртків. Дослідження проводилось в вересні 2021р. Учасниками дослідження були учні у віці 13-14 років та керівники їх гуртків. Загальна чисельність вибірки становить – 35 чоловік.

В ході дослідження стану сформованості соціокультурних цінностей у підлітків ми використовували:

1) Методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокича. Суть методики полягає в тому, щоб обрати цінності для людини з 18-ти запропонованих. Спершу

учасник емпіричного дослідження мусить відібрати, те що їй найцінніше, далі менш цінне – і таким чином формується рейтинг цінностей від 1-го до 18-го місця. Методика передбачає визначення інструментальних та термінальних цінностей. Далі на основі «рейтингу» цінностей потрібно сформулювати категорії, які узагальнюють уявлення дитини про життя. Можна в термінальних цінностях позначити такі блоки: «конкретні» і «абстрактні», «самореалізація», «особисте життя» та ін. В інструментальних: «етичні цінності», «цінності спілкування», «особиста самореалізація» та ін.

Методика «Ціннісні орієнтації» розроблена як тест особистості, який має допомагати у визначенні ціннісно-мотиваційної сфери людини. Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і «філософії життя». Обстеження краще проводити індивідуально, але можливо і групове тестування.

Респонденту пред'явлені два списки цінностей (по 18 у кожному), або на аркушах паперу в алфавітному порядку, або на картках. У списках випробуваний присвоює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає по порядку значущості. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати. Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей.

Інтерпретація методики відбувається за основними показниками, об'єднаними в категорії. Було опрацьовано подібні цінності у дітей та виокремлено у більш подібні за змістом.

2) Тест «Смисложиттєві орієнтації» (методика СЖО) Д. Леонт'єва дозволяє оцінити «джерело» цінності, який може бути усвідомленою людиною або в майбутньому (цілі), або в сьогоденні (процес) або минулому (результат), або у всіх трьох складових життя. На основі факторного аналізу адаптованої Д. Леонт'євим версії цієї методики вітчизняними дослідниками (Леонт'єв, Калашников, Калашникова) був створений тест СЖО, що включає, поряд із

загальним показником свідомості життя, також п'ять субшкал, що відображають три конкретних змістовних орієнтації (цілі в житті, насиченість життя і задоволеність самореалізацією) й два аспекти локусу контролю (локус контролю-Я і локус контролю-життя). Сукупність здійснених, актуалізованих виборів формує «минуле», яке незмінно, варіює схильні лише йому інтерпретації. «Майбутнє» має сукупність потенційних, очікуваних результатів зусиль, що вживаються в цьому, в зв'язку з цим майбутнє принципово відкрито, а різні варіанти очікуваного майбутнього мають різну мотивуючу привабливість (Додаток А).

Такий підхід до питання про зміст і структуру образу світу зумовлює і емпіричний підхід до цього явища: образ світу як семантичний інваріант, що інтегрує сліди взаємодії людини зі світом, може бути вивчений через аналіз смислів або системи уявлень. Для аналізу їх специфіки створено чимало методів, серед яких особливе місце займає проективна методика граничних смислів (далі – МГС). Власне цю методику було використано в даному дослідженні з метою аналізу віри, як компоненту, що формує смисл життя людини.

Методика була запропонована Д. Леонт'євим для аналізу динамічних смислових систем. Вона заснована на ідеї про те, що образ світу об'ємний, і в ньому виділяються саме ті елементи, які представляються особистісно найбільш значущими. Методика є структурованою серією питань та відповідей, де кожне нове питання виходить з останньої названої відповіді. Методика не має заздалегідь заготовленого бланка і проводиться у формі діалогу, індивідуально з кожним учасником дослідження. Серія відповідей записується на аркуші й вибудовується в дерево відповідей, яке потім піддається аналізу. При вивченні індивідуальних динамічних смислових систем виділяють чотири аспекти: структурний, змістовний, ціннісний, функціональний.

Перевагою методики є можливість аналізу феноменологічного пласта картини світу фактично в тому вигляді, в якому вона представлена в

свідомості, оскільки питання не структурують психічний матеріал, з самого початку не підпорядковуючи його гіпотезі, але в ході проведення дослідження його реконструюють. Фактичний матеріал при цьому, завдяки своїй вербальній формі, зберігає структурні характеристики й дозволяє відновити хід міркувань. Завдяки тому, що з процедури проведення методики, питань та інструкції не так просто вичленувати кінцеву мету проведення дослідження, випробуваному складно заздалегідь спланувати або змінити відповіді, що частково вирішує проблему соціальної бажаності. Таким чином, методика, будучи проєктивною, дає широкий спектр можливостей у вирішенні багатьох дослідницьких завдань, включаючи вивчення ціннісного світосприйняття, системи уявлень, цінностей, смислів, мотивів.

3) Методику для вивчення цінностей особистості Ш. Шварца та «Експрес-діагностику соціальних цінностей особистості». Ми сформуваємо 14 тверджень про соціальні цінності. Кожен учасник повинен позначити число від 10 і далі навпроти соціальної цінності, яке показує, що для неї є більш значущим. До кожної відповіді додається по 10 балів і відповідно найціннішою буде та цінність, яка набере більше число. І відповідно, яка цінність «набере більшу суму балів, та і буде важливішою». Таким чином, дана методика демонструє ціннісне ставлення дитини до соціальних потреб.

Для аналізу управління процесом формування соціокультурних цінностей у підлітків в освітньому середовищі позашкільного закладу освіти було проведено анкетування серед керівників гуртків (Додаток Б).

Інтерпретація анкети була здійснена для отримання та узагальнення результатів стосовно найважливіших життєвих та соціокультурних цінностей серед організаторів дитячих колективів.

Перевагою даної анкети є те, що з її допомогою можна проаналізувати, на які цінності опираються педагоги позашкільного закладу освіти при роботі з підлітками.

2.2. Організація дослідження соціокультурних цінностей у підлітків та керівників гуртків

Нами було проведено емпіричне дослідження для визначення рівня сформованості соціокультурних цінностей у підлітків та у керівників гуртків, а відтак, аналізу ефективності управління педагогічним колективом процесом формування соціокультурних цінностей у підлітків в позашкільному закладі освіти.

Дослідження проводилось на базі позашкільного закладу освіти, в ньому взяли участь 25 підлітків віком 13-15 років та 10 керівників гуртків.

Для вивчення соціокультурних цінностей підлітків було використано наступні методики, а саме:

1) «Ціннісні орієнтації» М. Рокича. В ході дослідження підлітки визначали свої термінальні та інструментальні цінності. Вони охоче брали участь у тестування, але їх відповіді було важко класифікувати, оскільки вони були досить різними. Проте, у кожного з них відповіді досить відрізнялися. Їм було важко визначити пріоритетність у завданнях. Зрештою у підсумку, виявилось, що цінності у них досить подібні. Вони часто проявляли своє бачення відносно цінностей, навіть намагалися переконати один одного у тому, що їх бачення є правильнішим.

Підлітки важко визначали ціннісні орієнтації, вони уточнювали всі питання щодо цінностей самовизначення та сімейного добробуту. Цінності, які стосуються їх професійного вибору були для них також складними. Вони не розуміли свої професійні нахили. Легко вибирали цінності, які стосуються їх самовираження.

2) Тест «Смисложиттєві орієнтації» (СЖО) Д. Леонтєва, показав формування ціннісних життєвих цінностей, які демонструють уже сформовані уявлення про пріоритети у житті. Така методика досить повно характеризує комплексну ефективність і роботи педагогів і загалом шкільного колективу. У ході проведення дослідження, учні працювали

досить ефективно, вони уточнювали деякі незрозумілі їм поняття. Але позиції за методикою підсилювали усвідомлення ними про доросле життя, що стало стимулом серйозного відношення до проведення дослідження. Досить складно було визначити смисл свого життя. Учні між собою радилися і намагалися вплинути один на одного. Так багато дітей, довго та уважно читали щодо цінностей, які їм запропоновані.

3) Методика для вивчення цінностей особистості Ш. Шварца та «Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості» визначила соціальні потреби дітей та усвідомлення ними своєї ролі у соціумі. Методика демонструє активність підлітків, вони досить добре сприймають себе у різних соціальних ролях. Проте, соціальні ролі були для них не досить зрозумілими. Так, підлітки вагалися у виборі, іноді не розуміли значення відповідних тверджень. Тому потрібно було все пояснювати. Учасники тривалий час обирали соціально-професійні твердження, які характеризують їх уподобання.

Для вивчення соціокультурних цінностей керівників гуртків позашкільного закладу освіти було проведено анкетування.

Проведене нами анкетування серед керівників гуртків дало змогу проаналізувати, які соціокультурні цінності найважливіші для педагогів, на які цінності вони опираються при роботі з підлітками, яких саме людей виховує позашкільний заклад освіти, яке середовище найбільше впливає на формування соціокультурних цінностей у підлітків. Також ми дослідили ідеали керівників, це дало нам змогу зрозуміти які цінності вони хотіли б самі мати.

Керівники дитячих гуртків позашкільного закладу освіти з інтересом прийняли до заповнення анкети, вони досить довго думали над кожним питанням, деякі запитання уточнювали, вагалися, не могли відразу вирішити, які саме для них найголовніші цінності. Швидко визначили, яку людину, з якими якостями виховує позашкільний заклад освіти. Небагато часу знадобилось для визначення факторів та середовищ, що найбільше

впливають на формування соціокультурних цінностей у них самих та у підлітків.

Найбільше часу педагоги витратили на запитання про своїх ідеалів та історичних героїв. Задавали багато уточнюючих питань, довго не могли визначитись, вагались, сперечались між собою стосовно значущості того чи іншого героя.

В цілому всі респонденти, підлітки та керівники гуртків позашкільного закладу освіти, залишились задоволеними по завершенню тестування та анкетування.

Висновки до другого розділу

Нами було проведено емпіричне дослідження для визначення рівня сформованості соціокультурних цінностей у підлітків та у керівників гуртків

Дослідження проводилось на базі позашкільного закладу освіти, в ньому взяли участь 25 підлітків віком 13-15 років та 10 керівників гуртків.

Для вивчення соціокультурних цінностей підлітків було використано наступні методики, а саме: «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, Тест «Смисложиттєві орієнтації» (СЖО) Д. Леонтєва, Методика для вивчення цінностей особистості Ш. Шварца та «Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості»

Для вивчення соціокультурних цінностей керівників гуртків позашкільного закладу освіти було проведено анкетування.

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ КЕРІВНИКІВ ГУРТКІВ

3.1. Аналіз результатів дослідження рівня формування соціокультурних цінностей у підлітків та керівників гуртків

Як показав аналіз літератури з досліджуваної проблеми більшість авторів розглядають соціокультурні цінності як усвідомлення людиною своїх можливостей, здібностей, потреб, інтересів, своїх щодо стійких характерологічних якостей, співвіднесення їх з вимогами, пред'явленими соціальною ситуацією, на основі чого здійснюється постановка цілей. Багато вітчизняних психологів підкреслюють активну роль самого суб'єкта діяльності, яка проявляється в цілепокладання свого життя, в тому числі власного життєвого шляху.

Ми провели опитування за методикою М. Рокича «Ціннісні орієнтації» та проаналізували основні категорії сформованих ціннісних орієнтацій. Нами було визначено інструментальні та термінальні цінності. Кожна група цінностей мала по 18 питань, за якими було визначено основні категорії цінностей (таблиця 3.1).

Найменш важливими цінностями для дівчаток були «творча діяльність», «громадське визнання». Хлопчики показали велику орієнтованість на «цікаву роботу» та «хороших і вірних друзів».

Серед провідних цінностей, що визначають ядро цінностей для хлопчиків даної групи, відзначені «пізнання», «здоров'я», «впевненість у собі». Також високо оцінюються «щасливе сімейне життя, «любов», «активна діяльне життя». Малоцінними хлопчикам подаються такі цінності як «краса природи», «творча діяльність», «спокій в країні».

У цілому по групі підлітків цінності розподілилися таким чином: Найбільш значущі термінальні цінності – «цікава робота», «щасливе сімейне життя», «наявність хороших і вірних друзів», «здоров'я».

Найменш значущі цінності – «спокій в країні, мир», «отримання задоволення», «громадське визнання». Аналіз даних по «інструментальним цінностям» показав, що у даної групи підлітків вищий ранг займають «життєрадісність», «освіченість», «чесність», «раціоналізм».

Таблиця 3.1.

Показники опитування за методикою М. Рокича

Термінальні цінності	К-ть	%
Сім'я	6	10
Свобода	9	18
Статус у суспільстві	13	22
Професія	11	20
Самореалізація	10	19
Саморозвиток	6	11
Інструментальні цінності		
Етичні	14	15
Самоствердження	15	36
Альтруїстичні	7	14
Прийняття інших	8	15
Спілкування	11	20

Далі на основі даних ми уклали діаграму, щодо показників ціннісних орієнтацій підлітків (термінальні цінності) (рис. 3.1), визначили, що переважають «Статус у суспільстві», «Професія» та «Самореалізація»

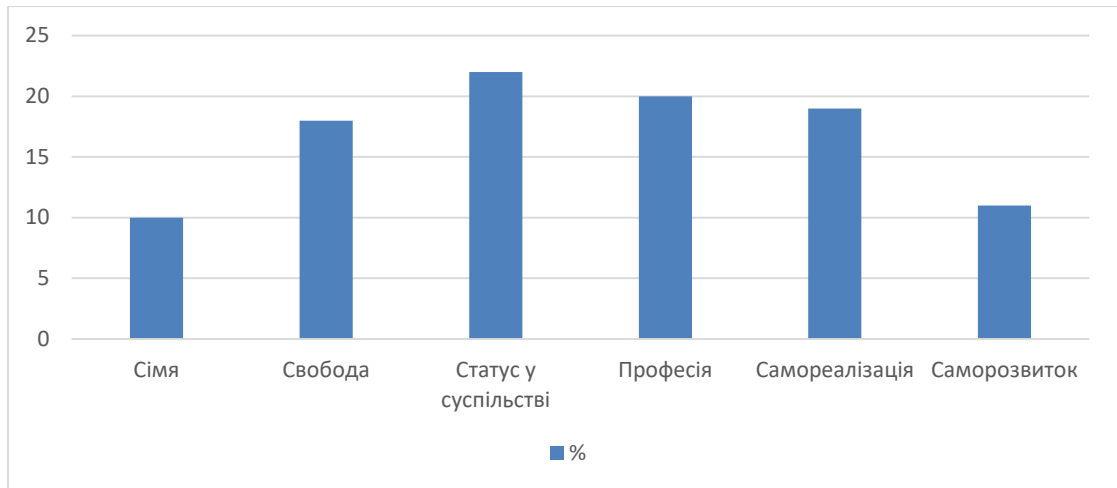

Рис. 3.1. Показники опитування за методикою М. Рокича. Термінальні цінності

Далі уклали діаграму щодо показників ціннісних орієнтацій підлітків (інструментальні цінності) (рис 3.2).

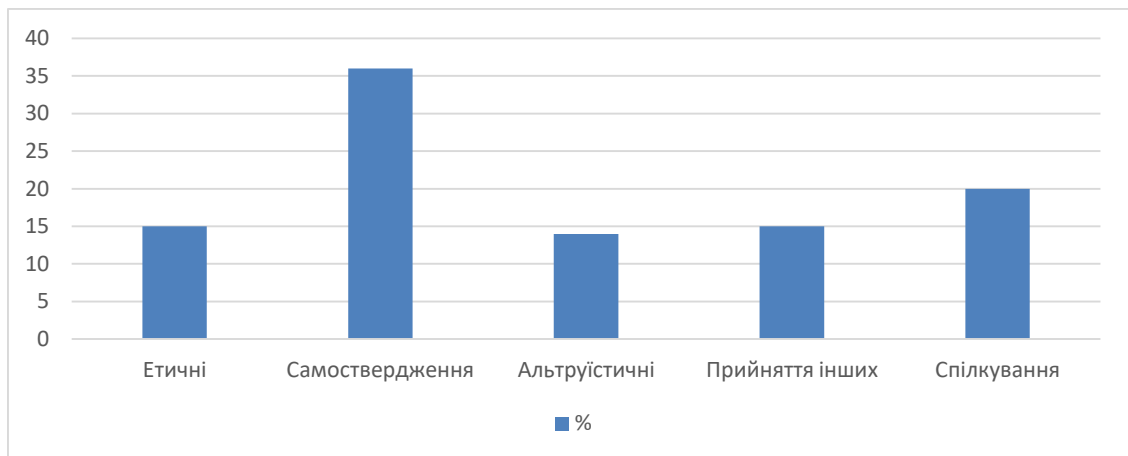

Рис. 3.2. Показники опитування за методикою М. Рокича. Інструментальні цінності.

На основі використання методики СЖО Д. Леонтьєва, нами було досліджено сформованість смисложиттєвих цінностей у підлітків, зокрема ми проаналізували основні пріоритети підлітків, а також визначили, які ціннісні орієнтації найбільш характерні для них (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2.

Результати анкетування за методикою СЖО Д. Леонтьєва

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ	К-ть	%
Ціннісне ставлення до себе	15	25
Ціннісне ставлення до людей	8	15

Продовження таблиці 3.2.

Ціннісне ставлення до мистецтва	9	18
Ціннісне ставлення до праці	14	24
ціннісне ставлення до суспільства і держави	9	18

Далі на основі даних ми уклали діаграму, щодо основних ціннісних орієнтирів у підлітків (рис. 3.3).

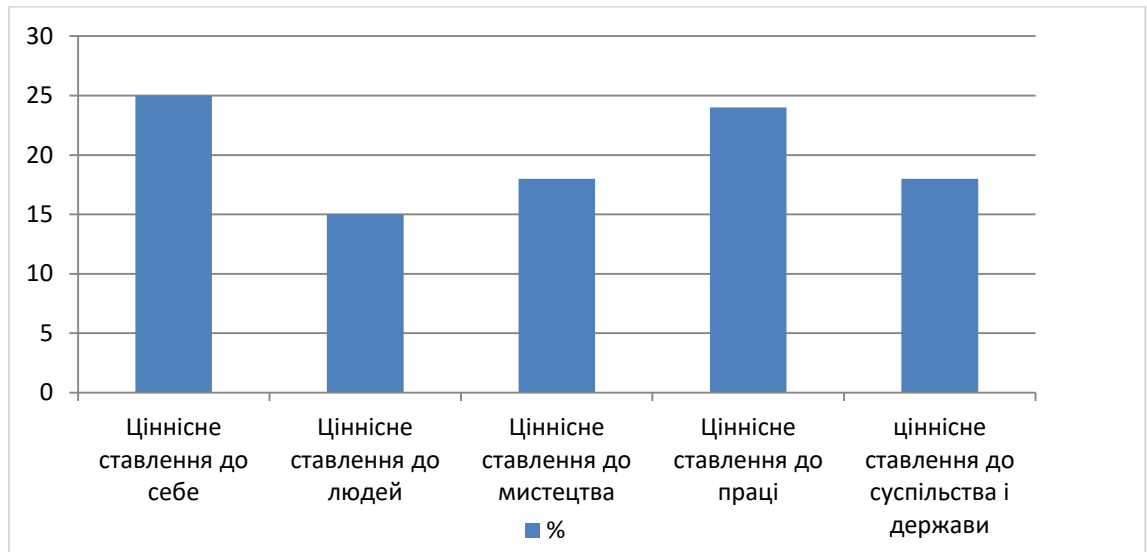

Рис. 3.3. Показники ціннісного ставлення підлітків за методикою СЖО

Д. Леонтєва

На основі визначення ціннісного ставлення особистості підлітків нами було визначено основні напрямки соціокультурного формування цінностей у дитини та ролі педагога у відповідному напрямку роботи за «Експрес-діагностикою соціальних цінностей особистості» для педагогів (Таблиця 3.3).

Таблиця 3.3.

Показники опитування за методикою «Експрес-діагностикою соціальних цінностей особистості»

Соціокультурні цінності	%
відповідальність	97
мужність	97
чарівність	96

Продовження таблиці 3.3.

щедрість	95,2
доброту	93,9
терплячість	92,4
щирість	90,9
чесність	89,4
мудрість	87
працьовитість	75,8
наполегливість	75,2
компетентність	74
цілеспрямованість	64,2
принциповість	44

Аналіз показників, отриманих за методикою Ш. Шварца на рівні нормативних ідеалів виявив, що найбільшою значущістю для представників досліджуваної нами групи мають такі типи цінностей, як «досягнення», «самотійність», «доброта».

Аналіз даних за другою частиною опитувальника («Профіль особистості») показав, що на рівні індивідуальних пріоритетів найбільшою значущістю для досліджуваних підлітків мають такі типи цінностей як «самотійність», «доброта» і «досягнення», а найменшою значимістю – «традиції», «комфортність».

Аналіз гендерних особливостей показує, що на рівні нормативних ідеалів дівчинки кілька вище оцінюють три, зазначені вище найважливіші цінності, особливо «досягнення».

В якості головної мети життя у дівчаток визначені «щасливе сімейне життя», «здоров'я», «матеріально забезпечене життя», «рівність у можливостях». Середину ієрархічної структури ціннісних орієнтацій у дівчаток становлять «активна діяльне життя», «упевненість у собі», «наявність хороших і вірних друзів».

Лідирують у хлопчиків такі цінності як «активна діяльне життя», «любов», «здоров'я». Середнє положення займають «цікава робота», «впевненість у собі», «щасливе сімейне життя», «пізнання». Як малозначущі «краса природи і мистецтва», «суспільне визнання», «отримання задоволення».

Пріоритетними серед підлітків є «цікава робота», «наявність хороших і вірних друзів», «любов», щасливе сімейне життя», «здоров'я». Цінними для підлітків є також «активна діяльне життя», «пізнання», «матеріально забезпечене життя». Інші цінності мають для них мале значення.

Далі ми створили діаграму, яка демонструє нам основні показники соціокультурних цінностей (рис. 3.4)

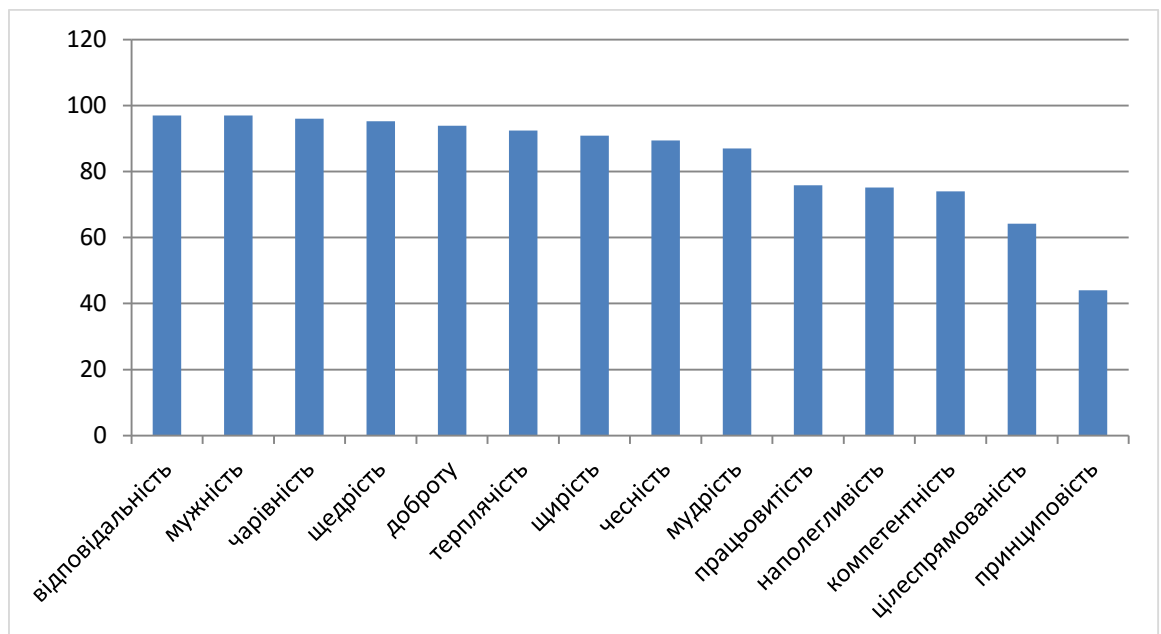

Рис. 3.4. Результати опитування основних компонентів для формування соціокультурних цінностей

Якщо порівняти отримані дані з даними досліджень, проведених в 70-80-х роках минулого століття, то можна сказати, що у сучасних підлітків серед «термінальних цінностей» переважають індивідуалістичні цінності міжособистісних відносин (любов, хороші друзі, здоров'я). Значимі в минулому такі цінності як «щастя інших», «безпека, мир», «краса природи» у сучасних підлітків значимості не мають. Тим не менш, молодь зберігає стійку

орієнтацію на знання, стійкі особисті відносини, справжню любов та вірну дружбу.

Результати, отримані за допомогою методик М. Рокича і Ш. Шварца узгоджені між собою: у всіх групах піддослідних верхню частину рейтингу займають цінності «цікава робота», «наявність хороших і вірних друзів», «любов», «щасливе сімейне життя», « здоров'я ». Нижню частину рейтингу займають цінності збереження («безпека» «комфортність», «традиції») та і цінності самозвеличення («влада», гедонізм »).

В результаті проведеного дослідження виявлено необхідні якості, якими має володіти підліток. Респонденти (підлітки) виділили такі якості: відповідальність – 97%; мужність – 97%; чарівність – 96%; щедрість – 95,2%; доброту – 93,9%; терплячість – 92,4%, щирість – 90,9%, чесність – 89,4%; мудрість – 88%; працьовитість – 87%; наполегливість – 75,8%; компетентність – 75,2%; цілеспрямованість – 74%; принциповість – 64,2%. Цікаво, що тільки 44% респондентів вважають, що реальні керівники дитячих об'єднань мають ці якості.

Умови освітнього процесу, більш складні, у тому числі й, активність в різних сферах, цілеспрямовані, відповідальні, відповідають найвищим потребам індивідуальний, регулюється і керується соціокультурними цінностями особистості. Показовим у цьому аспекті є сукупність результатів, отриманих та згрупованих з проведених нами досліджень, про що зазначається в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.

Ціннісні орієнтації особистості

№	Біологічний аспект	Орієнтації цінності статусу
1.	Тіло	Індивід
		Здоров'я Частина природи Син чи дочка

Продовження таблиці 3.4.

		Син Батьківщини Універсальні цінності Соціальний аспект
2.	Батьки	Сім'я Команда Особистість: Член сім'ї Сімейні традиції Регіональна спільнота Національна спільнота Професійна спільнота Суспільство
3.	Батьківщина	Люди Любов до рідної землі Національна культура Патріотизм Людські цінності Кваліфікація Духовний аспект Орієнтації цінності статусу Любов Віра, надія Розум Універсальні цінності
4.	Соціум	Люди, які люблять, впевнені, довірливі, розумні творець добра і краси

Проаналізувавши результати анкетування серед керівників гуртків в позашкільному закладі освіти виявили 5 найважливіших якостей для викладачів серед усіх результатів – чесність – 25% , відповідальність – 21%, любов до дітей – 20%, вихованість – 18% та стресостійкість – 16%. (рис. 3.5)

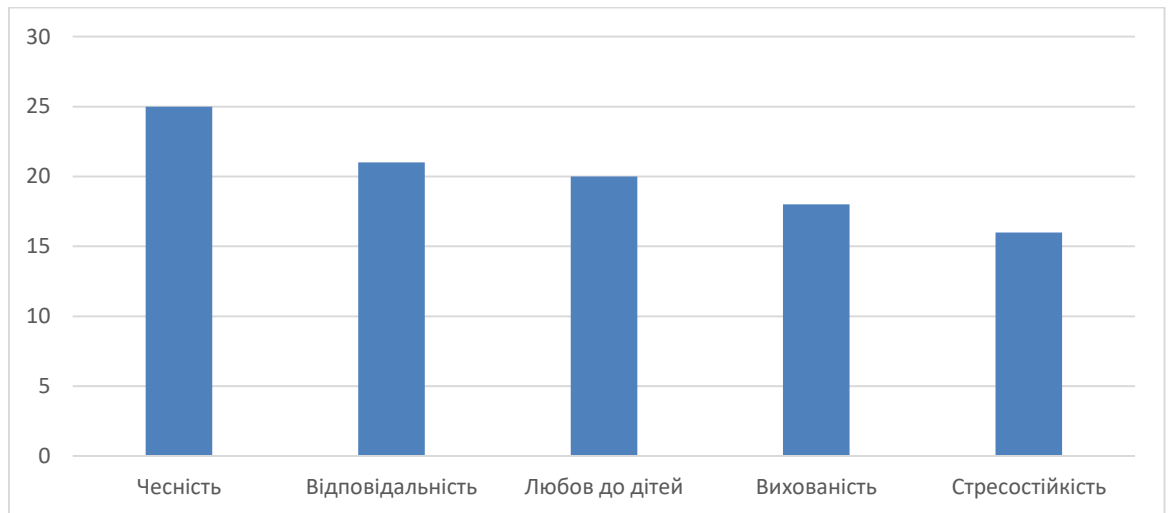

Рис. 3.5. Результати опитування найважливіших якостей для викладачів

Загальні результати анкетування дають можливість зробити висновок, що педагоги стимулюють членів дитячого колективу до: вдосконалення знань, умінь, навичок – 82%; прояву ініціативи – 74%; досягненню індивідуальних результатів – 71%; точного виконання обов’язків – 66% підлітків.

Важливими характеристиками організатора дитячого колективу є організаторські та комунікативні схильності. Згідно з результатами дослідження більшість педагогів - лідерів, організаторів володіють середнім (46%) і високим (41%) рівнем організаторських схильностей. Тільки у 13% педагогів-низький рівень організаторських схильностей. Середній рівень комунікативних схильностей виявлено у 47% педагогів, високий рівень – у 35%, низький – у 18%. Ці характеристики свідчать про здібності педагогів займатися організаційною роботою і конструктивним спілкуванням з членами дитячого колективу.

На підставі результатів анкетування можна прийти до наступних висновків, що більшість педагогів-керівників гуртків позашкільного закладу освіти орієнтуються та намагаються створити умови для формування у підлітків таких соціокультурних цінностей як – чесність, вихованість, принциповість, справедливість, відповідальність, патріотизм, любов до своєї держави, а також активність, вірність та доброзичливість.

Ідеалами педагогів є люди з такими соціокультурними цінностями, як – любов до дітей, працьовитість, цілеспрямованість, завзятість, сміливість, духовний розвиток, впевненість у собі та критичне мислення.

Серед усіх важливих діячів в історії людства, керівники гуртків позашкільного закладу освіти виділили видатних постатей української історії (В. Великий, Я. Мудрий, Б. Хмельницький та В. Чорновіл) та видатних світових науковців (А. Ейнштейн, Н. Тесла, С. Джобс та І. Маск). Найважливішими якостями особистості цих постатей вони відзначили – патріотизм, любов до своєї держави та креативне мислення, цілеспрямованість, відповідно.

На основі проведеного емпіричного дослідження також було виявлено:

1) 88% учасників дослідження вважають дитяче об'єднання згуртованим колективом, цілісність якого підтримується наявністю традицій і участю всіх членів в процесі управління;

2) 89% учасників дослідження припускають, що в невизначеній ситуації всі рішення приймаються виходячи з загальної думки на зборах дитячого колективу;

3) 81,7% впевнені, що для вирішення конфліктної ситуації потрібно досягнення спільної думки всіх членів гуртка чи колективу;

4) 71% респондентів вибрали гурток в позашкільному закладі освіти, як свій колектив у порівнянні з класом або групою знайомих, з якими весело проводити час;

5) Більшість педагогів-лідерів і організаторів дитячих колективів орієнтується на моральні цінності, займають етичну позицію в процесі взаємодії з підлітками;

б) Педагоги піклуються про учасників, сприяють удосконаленню їх знань, умінь, прояву ініціативи, реалізації особистісного потенціалу. Вони також орієнтуються на досягнення результатів діяльності та ефективного управління процесом формування соціокультурних цінностей.

3.2. Рекомендації щодо управління процесом формування соціокультурних цінностей у підлітків в освітньому просторі позашкільного закладу освіти

Проведене нами емпіричне дослідження дає можливість визначити, що формування соціокультурних ціннісних орієнтацій в підлітків, які є більш ефективним, порівняно зі старшими, які або вже сформовані або не мають визначеного сенсу життя. На основі комплексного вивчення результатів дослідження та з урахуванням отриманих даних були визначені пріоритетні напрямки.

Підводячи підсумок емпіричного дослідження, ми прийшли до висновку, що слід застосовувати в освітньому процесі закладів освіти спеціально укладені методики та технології формування соціокультурних цінностей.

В ході дослідження було виявлено :

- 1) базові установки у підлітків;
- 2) соціально-фіксовані вимоги та умови, що мають значний вплив на підлітка;
- 3) систему ціннісних орієнтацій особистості, її найбільш значні потреби;

Отже, завдяки вищезазначеній інформації, можна виокремити, що формування соціокультурних цінностей відповідно до основних орієнтирів виховання формує ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави; людей; природи; праці; мистецтва; до себе.

Рекомендуємо керівникам гуртків при управлінні процесом формування соціокультурних цінностей у підлітків акцентувати увагу на:

- 1) надання допомоги вихованцям у визначенні їх сильних та слабких якостей особистості;
- 2) сприяти підвищенню дитячої самооцінки та вихованню впевненості у собі та своїх власних силах;
- 3) формування у підростаючого покоління навичок знаходження спільної мови з однолітками, обговорення конфліктних ситуацій та визначення прийнятних шляхів їх вирішення;
- 4) розвиток вміння відстоювати свою точку зору ввічливо та не принижуючи свого візаві;
- 5) вміння підлітків визначати межі особистого простору, розумінні необхідності узгоджувати задоволення своїх бажань, не наносити шкоду іншим при задоволенні власних потреб;
- 6) формування у вихованців відповідальності за почуття інших людей;
- 7) навчити дітей розрізняти та аналізувати емоції та почуття співрозмовників;
- 8) вироблення у підростаючого покоління навичок адекватно реагувати на гнів, образу та агресію;
- 9) розвинути у учнів лідерські якості та організаційні здібності;
- 10) навчити їх проявляти турботу про слабших, вмінню надати допомогу, не принижуючи гідність того, кому надається допомога;
- 11) розвиток навичок коректно та лаконічно висловлювати свою думку.

Наші рекомендації для педагогічних працівників позашкільного закладу освіти щодо покращення стану сформованості соціокультурних цінностей у підлітків:

- 1) Зберігайте доброзичливу емоційну атмосферу під час проведення занять;

2) Розвивайте та підтримуйте інтерес підлітків до отримання додаткових знань та вмінь;

3) Підбирайте матеріал до занять таким чином, щоб вони відповідали знанням та навичкам підлітків, а також відповідали їх психологічним особливостям. Це необхідно для повноцінного формування соціокультурних цінностей у підлітків та формування психологічної готовності у них до дорослого життя;

4) Сприяйте формуванню у підлітків організаторських здібностей, тобто розподіляйте функції та здійснюйте контроль, наявність якого є основною умовою організації самостійної діяльності та стимулювання розвитку цінностей у підлітків;

5) Стимулюйте участь підлітка у колективних іграх, справах;

6) Розвивайте здатність контролювати та оцінювати свої дії, вміння приймати рішення;

7) Наголошуйте на досягненнях підлітка. У кожній роботі обов'язково знайдеться те, за що можна похвалити чи, іншими словами, поставити позитивну оцінку. Пам'ятайте, що похвала та емоційна підтримка здатні помітно збільшити інтелектуальні досягнення людини;

8) Намагайтеся не виявляти зайвої тривоги з приводу недостатніх успіхів підлітка та низького рівня сформованості соціокультурних цінностей. Пам'ятайте, що за правильного підходу мале просування вперед або навіть деякий регрес є поштовхом до подальшого розвитку підлітка.

Також ми розробили рекомендації для батьків, для покращення стану сформованості соціокультурних цінностей у підлітків:

1) Для того, щоб підліток мав уявлення про майбутнє доросле життя необхідно організувати для нього умови, за яких він зможе проявити свою самостійність;

2) Якщо під час виконання завдань у підлітка виникають проблеми, допомагайте йому долати їх. Таким чином ви виявите інтерес до його життя

та створите позитивний емоційний фон, а спільне подолання труднощів допоможе покращити ваші стосунки;

3) Не давайте негативної оцінки діяльності підлітка. Пам'ятайте, що негативна оцінка дій призводить до невпевненості його у своїх силах, знижує його спонукання до виду діяльності, отримав негативну оцінку;

4) Забезпечте підлітку простір, в якому він зможе займатися різними видами діяльності (спорт, музика, творчість тощо);

5) Не лякайте підлітка труднощами в дорослому житті. Подібні дії викликають почуття страху перед подальшими етапами життя;

6) Намагайтеся розвивати здібності підлітка у сферах, які йому цікаві й у яких він має задатки (спорт, музика, танці тощо.). При цьому враховуйте, що перехідний вік є стресовим періодом у розвитку людини, тому починайте водити в секції та гуртки до початку навчального року або через якийсь час після початку навчання у школі. Надмірне навантаження може призвести до емоційної напруги підлітка, що негативно позначиться на його навчанні у школі.

Дотримання батьками та педагогічними працівниками позашкільного закладу освіти запропонованих рекомендацій допоможе закріпити та підвищити сформований рівень соціокультурних цінностей у підлітків.

Керівникам позашкільного закладу освіти ми рекомендуємо використовувати анкетування для педагогів, з метою визначення найбільш ефективних технологій та методик формування соціокультурних цінностей (Таблиця 3.5.).

Таблиця 3.5.

Анкетування для педагогів

№	Методики формування цінностей	Використовую	Технології формування цінностей	Використовую
1.	Бесіди	+/-	Тренінгова технологія	+/-
2.	Мозковий штурм	+/-	Проектна технологія	+/-
3.	Моделювання ситуацій	+/-	Проблемна технологія	+/-

Продовження таблиці 3.5.

4.	Диспут	+/-	Модульна технологія	+/-
5.	Лист до себе	+/-	Інтерактивні техноло- гія	+/-
6.	Лист до друга	+/-	Технологія ОЗОНУ	+/-
8.	Знайомство	+/-	Технологія ІКТ	+/-

Для формування ціннісних орієнтацій підлітків ми рекомендуємо використовувати програму, що передбачає заняття за тренінговою технологією (таблиця 3.6.).

Тренінгова програма «Я ВІРЮ, ЩО ДОСЯГНУ УСПІХУ!»

Метою проведення тренінгів визначається формування сфери ціннісних орієнтацій.

Завдання:

- 1.Актуалізувати ціннісні орієнтації на рівні свідомості.
- 2.Ознайомлювати дітей з нормами моралі та етики методом створення проблемних ситуацій.
3. Розвивати адекватність світосприйняття

Форма проведення: тренінгові заняття

Обладнання: ватман, маркери, аркуші А4 за кількістю учасників, кольорові олівці або фломастери, стікери, кольоровий папір.

Очікувані результати:

- 1) Вироблення конструктивних шляхів групової взаємодії, уміння різнобічно аналізувати ситуації
- 2) Розвиток самосвідомості.
- 3) Усвідомлення важливості постановки цілей.

Таблиця 3.6.

Навчально-тематичний план за тренінговою програмою формування соціокультурних цінностей

Навчально-тематичний план

№ п/п	ТЕМА	КІЛЬКІСТЬ ГОДИН
1	Вступ. Правила за якими працює група. Знайомство. «Мої очікування»(бажання, мрії)	1
2	Усвідомлення Я-особистості як частини великого цілого	1
3	Усвідомлення себе як творця особистого життя	1
4-5	Я-ОСОБИСТІТЬ	1
6	Чого я хочу досягти в житті?	1
7	Мої цілі. Мій ідеал(герой). Чого саме він	1
8	Яким я бачу навколишній світ. Моя країна в майбутньому	1
9	Ким я бачу себе в майбутньому. Моє місце в колективі	1
10	Вплав способу життя на Я-особистість	1
11	Підсумкове заняття	1

Результати дослідження підтверджують припущення про використання навчальних ресурсів в навчальному процесі для покращення та підвищення стану сформованості соціокультурних цінностей у підлітків в освітньому середовищі позашкільного закладу освіти.

Висновки до третього розділу

В результаті проведеного дослідження виявлено необхідні якості, якими має володіти підліток.

Більшість педагогів-керівників гуртків позашкільного закладу освіти орієнтуються та намагаються створити умови для формування у підлітків таких соціокультурних цінностей як – чесність, вихованість, принциповість, справедливість, відповідальність, патріотизм, любов до своєї держави, а також активність, вірність та доброзичливість.

Тренінги, проведені із учнями дають справді дієвий результат. Тренінги рекомендовано проводити в природних умовах, коли підлітки не обирають варіанти поведінки цілеспрямовано. Тренінгові вправи спрямовують дитини на правильний орієнтир. Тому така система передбачає стимулювання ініціативи самого студента.

Рекомендуємо використовувати вищезазначену програму, що сприяє ефективному формуванню ціннісних орієнтацій в дітей-підлітків.

ВИСНОВКИ

На основі вивчення та дослідження літератури визначено, що культурна значущість і духовна напруга навколо феномена цінностей виникли завдяки педагогіці та вкладу особи в власне життя. Проблема цінностей оформилася як один з аспектів тієї переоцінки цінностей, яка відбувалася в процесі становлення світогляду, його руху в товщу народних уявлень.

Завдання нашого дослідження полягали у здійсненні теоретичного аналізу понять теми у педагогічній літературі.

Ціннісний смисл життя підсилює і оживляє будь-яку ідею й тим самим піднімає її на рівень безпосереднього враження. Сьогодні стали очевидними уявні величини, які визначають цінність життя як концептуальну форму творення основного сенсу життя.

В ході дослідження було визначено, що ціннісні орієнтації особистості сприяють формуванню багатьох чинників, які визначають критерій основного сенсу в житті людини і на прикладі методик було встановлено, що люди однаково сприймають багато факторів.

Визначили, що головною особливістю у формуванні соціокультурних цінностей у підлітків в освітньому середовищі позашкільного закладу освіти є те, що педагогічна підтримка дитячого колективу буде ефективною, лише якщо сам педагог буде мати високий рівень професійної культури та систематично підвищувати свою професійну компетентність.

Основою емпіричного дослідження було визначення рівня сформованості соціокультурних цінностей у підлітків та керівників гуртків позашкільного закладу освіти. За результатами дослідження стало зрозуміло, що більша частина відповідей – повторювані, що означає те, що при проходженні опитування стосовно соціокультурних цінностей люди все ж схильні давати дещо шаблонні, повторювані відповіді.

Відповіді, які зустрічаються найчастіше, пов'язані з базовими для людини категоріями – розвитку, щастя, комфорту, життя та її продовження, допомоги людям, задоволення і питання вибору правильної стратегії поведінки, діяльності.

Зазначимо, що усвідомлення ціннісних орієнтацій є основою визначення життєвого сенсу людини, як необхідна умова сенсу життя була доведена шляхом теоретичного аналізу та емпіричного дослідження. Найбільш ефективними способами адекватного розуміння цінностей в контексті сенсоутворювальної концепції життя є проведення психологічного тестування та анкетування, а найкращим способом корекції усвідомлення ціннісного ставлення у підлітків є тренінги, які формують ціннісне ставлення особистості.

Зрозуміли, що роль ведучої діяльності в підлітковому віці виконує інтеграція спілкування підлітка з однолітками і спільної діяльності. У підлітковому віці спілкування виступає ефективним засобом пізнання світу, в якому підлітки живуть, самовизначаються, взаємодіють один з одним, з навколишнім середовищем. Прагнення підлітка зайняти задовільне для нього положення серед однолітків супроводжується підвищеною сприйнятливістю до цінностей дитячого об'єднання як спільності ровесників і авторитетних дорослих.

У підсумку дослідження було розроблено рекомендації (зокрема використовувати тренінгову програму «Я вірю, що досягну успіху!»), дотримання яких можуть сприяти формуванню ціннісних орієнтацій щодо подолання окремих дисгармонійних проявів особистості в усвідомленні своєї життєвої віри.

Всі завдання, поставлені на початку роботи, було виконано – проаналізовано проблему управління процесом формування соціокультурних цінностей підлітків в освітньому середовищі позашкільного закладу освіти в літературних джерелах, виявлено особливості формування соціокультурних цінностей у підлітків та особливості управління цим процесом, проведено

емпіричне дослідження стану ефективності управління формування соціокультурних цінностей у підлітків, на основі одержаних результатів дослідження надали рекомендації.

Перспективою подальшого дослідження вбачаємо виявлення критеріїв і показників, на основі яких можна виявити взаємозв'язок усвідомлення ціннісних орієнтацій і смислєжиттєвого самовизначення особистості підлітка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверин А. А. Психология личности. СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2001.
2. Андрущенко В., Вернидуб Р., Куліненко Л. Наука. Педагогічна освіта. Практика / В. Андрущенко, Р. Вернидуб, Л. Куліненко. – К. : «МП Леся», 2017. – 724 с.
3. Андрущенко Т. В. Ціннісний дискурс цивілізацій / Т. В. Андрущенко; МОНМС України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - К., 2011. - 439 с
4. Антонюк О. Менеджмент в освітянській сфері: концептуальні засади. // Персонал. – 2006. – №10. – [Режим доступу: <http://personal.in.ua/article.php?ida=381>].
5. Атрощенко Т. О. Сутність феномену "міжетнічна толерантність" / Т. О. Атрощенко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. - 2017. - № 2. - С. 27-31. – [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2017_2_5].
6. Бакіров, В., Ручка, А. Соціологія цінностей сьогодні. Проблеми розвитку соціологічної теорії: Матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. «Проблеми розвитку соціологічної теорії: концептуалізація ціннісних змін у сучасному суспільстві». (2 лист. 2012 р., м. Київ). Київ: Логос, 5–17.
7. Балабанова Л. Організація праці менеджера: навч. посібник / Л. Балабанова, О. Сардак. – К.: Професіонал, 2004. – 304 с.
8. Барановский А. Образовательный менеджмент: актуальные проблемы становления [Электронный ресурс] / А. Барановский // Современные наукоемкие технологии. – 2008. – №1. – [Режим доступу: <http://www.novsu.ru/file/60800>].
9. Бевзенко Л. Соціальні інтереси: об'єкт і суб'єкт дослідження в контексті актуальної соціокультурної ситуації / Л. Бевзенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 2011. - № 1. - С. 3-22. – [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stmm_2011_1_3].

10. Биковська О. Позашкільна освіта: концептуальні засади в умовах реформування системи освіти України [Електронний ресурс] / О. Биковська, В. Громовий // Освітня політика. Портал громадських експертів. [Режим доступу: <http://educationua.org/ua/articles/435-pozashkilna-osvita-kontseptualni-zasadi>].
11. Борінштейн Є. Р Розробка теорії соціокультурної трансформації у вітчизняній та зарубіжній науці: точка зору соціальної філософії / Є. Р. Борінштейн // Вісник СевНТУ. Сер. : Філософія. - 2013. - Вип. 141. - С. 12-16.– [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsntufilo_2013_141_5].
12. Вербицька, П. Методичні підходи до формування соціокультурної компетентності молоді у процесі історичної освіти. Молодь і ринок - 2012- 2, 35–39. 444
13. Вербицька, П. Виховний потенціал дослідження полікультурної спадщини в інформаційну добу. Інформаційні технології і засоби навчання.- 2016–[Режим доступу: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1371>].
14. Возняк, С., Костюк, Т. Культура як соціальне явище: аксіологічний вимір. Соціологічні студії. Розділ І. Теорія та історія соціології – 2012. 1, 16–21.
15. Горбатюк С. Теорія цінностей як методологічна основа аксіології соціогуманітарної безпеки / С. Є. Горбатюк // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. Серія : Державне управління. - 2016. - № 4. - С. 20-30. – [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2016_4_5].
16. Горностая П. Психологія особистості: Слов.-довід. Т. М. Титаренко (Ред.). Київ: Рута 2001.
17. Дідур, Н. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки. (Автореф. дис. канд. пед. наук). 2018. 20-26
18. Дротянко Л. Соціокультурні підстави трансформації понятійного апарату сучасного філософування / Л. Г. Дротянко // Вісник Національного

- авіаційного університету. Філософія. Культурологія. - 2014. - № 2. - С. 15-18. – [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2014_2_5].
19. Дуб, В. Психологічні особливості становлення ціннісно-сміслової сфери майбутніх педагогів у процесі підготовки до професійної діяльності [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Дуб Віра Григорівна ; Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. - Київ, 2015. - 20 с.
20. Дябел Л. Особливості формування соціокультурних цінностей студентської молоді в процесі їх соціалізації / Л. І. Дябел // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління. - 2014. - Вип. 18. - С. 46-51. – [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2014_18_9].
21. Євтодюк А. В. Аксиологічні засади сучасної системи освіти України / А. В. Євтодюк // Педагогічний пошук. - 2014. - № 2. - С. 12–15. – [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedp_2014_2_5].
22. Єжова О. Виховання особистості у новій соціокультурній реальності / О. О. Єжова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. - 2013. - №7. - С. 69-75 – [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2013_7_11].
23. Журба К. Методика вивчення стану вихованості смисложиттєвих цінностей в учнів основної і старшої школи / К. О. Журба // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. - 2016. - Вип. 20(1). - С. 189-200. – [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2016_20%281%29__20].
24. Закон України «Про позашкільну освіту». [Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>].
25. Калуга, В. Ідентичність та самоідентичність як соціокультурні феномени суспільного буття людини: гендерні та екзистенціальні виміри [Текст] : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03 / Калуга Володимир Федорович ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. - Київ, 2016. - 40 с.

26. Калюжна Т.Г. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти: монографія / за наук. ред. О.В. Уваркіної. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. – 128 с.
27. Калянов А. В. Педагогическое влияние социально-культурного пространства - времени на деятельность учреждений культуры и образования по формированию самосознания учащейся молодежи : автореферат дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05, 13.00.08 / А. В. Калянов ; Моск. гос. ун-т культуры и искусств. - М., 2012. - 47 с.
28. Канішевська Л. Змістова структура соціальної зрілості старшокласників шкіл інтернатів / Л. В. Канішевська // Теоретичні питання культури, освіти та виховання. - 2011. - № 43. - С. 187-192. – [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trkov_2011_43_53].
29. Леонтьев, Д. Ценностные представления в индивидуальном и групповом сознании: виды, детерминанты и изменения во времени. Познай себя и окружающих. [Режим доступу: <http://www.follow.ru/article/344>].
30. Мицько В. Аксіопсихологічні особливості професійного становлення майбутніх психологів / В. Мицько // Проблеми гуманітарних наук. Психологія. - 2013. - Вип. 31. - С. 40–51. – [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgn_ps_2013_31_6].
31. Новікова Т. До проблеми формування соціокультурних цінностей майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення гуманітарних дисциплін / Т. Л. Новікова // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". - 2011. - № 4. - С. 123-126. – [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2011_4_28].
32. Новікова Т. Обґрунтування критеріїв, показників та рівнів сформованості соціокультурних цінностей майбутніх офіцерів-прикордонників в процесі вивчення гуманітарних дисциплін / Т. Л. Новікова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. - 2012. - № 37. - С. 134-138. – [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2012_37_33].

33. Петрочко Ж. Соціально-виховне середовище / Ж. Петрочко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Кремень. – К. : Юрінком Інтер,. – 2008. С. 855-856.
34. Пуертас С. Соціокультурний підхід до вивчення цінностей / С. Д. К. Пуертас // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. - 2014. - Вип. 15. - С. 108-119. – [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2014_15_14].
35. Пуертас, С. (2014). Соціокультурний підхід до вивчення цінностей. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: Зб. наук. пр. Київ: Фенікс. (Вип. 15), 108–119.
36. Сичик К. Б. Політичний дискурс демократії в умовах соціокультурних трансформацій інформаційного суспільства : дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. Наук : спец. 23.00.01 “Теорія та історія політичної науки” / Сичик Катерина Борисівна ; Спецрада Д 35.051.17 у ЛНУ ім. Івана Франка МОН України // Спецвип. газети “Освіта України”. – 2017. – Січ. – С. 90.
37. Сікалюк А. Аналіз сутності поняття "цінність" у теоретичних наукових джерелах / А. І. Сікалюк // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. - 2014. - № 1. - С. 410-416. – [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2014_1_51].
38. Сойчук, Р. Виховання національного самоствердження в учнівській молоді : монографія. Рівне : О. Зень, 2016. 416 с. 3.
39. Федоренко А. Психологічні особливості взаємозв'язку ціннісно-сміслового розвитку студентської молоді з віковими та суспільними кризами / А. Ф. Федоренко // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки. - 2016. - Вип. 4. - С. 133-139. – [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2016_4_19].
40. Фоменко Т. Визначення поняття "соціокультурна компетентність" у сучасній парадигмі вищої освіти / Т. М. Фоменко // Засоби навчальної та

науково-дослідної роботи. - 2014. - Вип. 42. - С. 149-156. – [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_zntndr_2014_42_17].

41. Шварц, Ш. Культурные ценностные ориентации: природа и следствия национальных различий. Психология. Журнал Высшей школы экономики, - 2008. С. 5, 37–67.

42. Яворовська Л. М., Камишнікова Р. Ф. Психологічні особливості студентського віку: [на допомогу кураторам]. (Уклад.). Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна. (Вип. 3) 2013.

43. Яременко Л. Позашкільна освіта: проблема визначення [Електронний ресурс] / Л. Яременко // Педагогіка – Вісник інституту розвитку дитини; бібліотека наукових статей. – [Режим доступу: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/85/15282-pozashkilnaosvita-problema-viznachennya.html>].

44. Ясвин В. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. Ясвин. – М. : Смигал, 2001. – 365 с.

45. Rokeach, M . (1973). The Nature of Human Values. New York. 703.
Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. M. Zanna (Ed.), Advances in experimental social psychology. New York: Academic Press, Vol. 25, pp. 1–65.

46. Rokeach, M. (1976). The nature of human values and value system. Current Perspectives in Social Psychology (E. P. Hollander and R. G. Hant (edc)). New York: Oxford University Press.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест «Смисложиттєві орієнтації (методика СЖО)» Д. Леонтєв:
 Інструкція до тесту СЖО. Вам запропоновані пари протилежних тверджень. Ваше завдання вибрати одне з тверджень, яке на Вашу думку більше відповідає дійсності, і відзначити одну з цифр 1, 2, 3 в залежності від того, наскільки Ви впевнені у виборі (або 0, якщо обидва твердження на Ваш погляд однаково вірні). Тестовий матеріал до методики Леонтєва. 3 2 1 0 1 2

3 1. Зазвичай мені дуже нудно. Зазвичай я сповнений енергії 2. Життя здається мені завжди хвилюючою і захоплюючою Життя здається мені абсолютно спокійною і рутинної 3. У житті я не маю певних цілей і намірів У житті я маю дуже ясні цілячи і наміри 4. Моє життя видається мені вкрай безглуздою і безцільною Моє життя видається мені цілком осмисленим і цілеспрямованим. 5. Кожен день здається мені завжди новим і несхожим на інші Щодня здається мені абсолютно схожим на всі інші. 6. Коли я піду на пенсію, я займуся цікавими речами, якими завжди мріяв зайнятися Коли я піду на пенсію, я постараюся не обтяжувати себе ніякими турботами. 7. Моє життя склалося саме так, як я мріяв Моє життя склалося зовсім не так, як я мріяв. 8. Я не домогся успіхів у здійсненні своїх життєвих планів. Я здійснив багато з того, що було мною заплановано в життя. 9. Моє життя порожня і нецікава. Моє життя наповнена цікавими справами 10. Якби мені довелося підводити сьогодні підсумок мого життя, то я б сказав, що вона була цілком осмисленою. Якби мені довелося сьогодні підводити підсумок мого життя, то я б сказав, що вона не мала сенсу. 11. Якби я міг вибирати, то я б побудував своє життя зовсім інакше. Якби я міг вибирати, то я б прожив життя ще раз так само, як живу зараз. 12. Коли я дивлюся на навколишній світ, він часто приводить мене в розгубленість і занепокоєння. Коли я дивлюся на навколишній світ, він зовсім не викликає у мене занепокоєння і розгубленості. 13. Я людина дуже обов'язковий. Я людина зовсім не обов'язковий. 14. Я вважаю, що людина має можливість здійснити свій

життєвий вибір за своїм бажанням. Я вважаю, що людина позбавлена можливості вибирати з-за впливу природних здібностей і обставин. 15. Я виразно можу назвати себе цілеспрямованою людиною. Я не можу назвати себе цілеспрямованою людиною. 16. У житті а ще не знайшов свого покликання і ясних цілей. В житті я знайшов своє покликання і цілячи. 17. Мої життєві погляди ще не визначилися. Мої життєві погляди цілком визначилися. 18. Я вважаю, що мені вдалося знайти покликання і цікаві цілі в житті. Я навряд чи здатен знайти покликання і цікаві цілі в житті. 19. Моє життя в моїх руках, і я сам керую нею. Моє життя не підвладна мені і вона управляється зовнішніми подіями. 20. Мої повсякденні справи приносять мені задоволення і задоволення Мої повсякденні справи приносять мені суцільні неприємності й переживання.

Ключ до тесту СЖО Обробка результатів зводиться до підсумовування числових значень для всіх 20 шкал і перекладу сумарного балу в стандартні значення (процентилію). Для підрахунку балів необхідно перевести відмічені випробувані позиції на симетричній шкалі 3210123 в оцінки по висхідній або низхідній асиметричною шкалою. Висхідна послідовність градацій (від 1 до 7) чергується у випадковому порядку з низхідній (від 7 до 1), причому максимальний бал (7) завжди відповідає полюсу наявності мети в житті, а мінімальний бал (1) - полюсу її відсутності. При підрахунку балів по ключу дотримуються наступного правила: - у висхідну шкалу 1 2 3 4 5 6 7 переводяться пункти 1, 3, 4, 8, 9, 11, 12, 16, 17. - в спадну шкалу 7 6 5 4 3 2 1 переводяться пункти 2, 5, 6, 7, 10, 13, 14, 15, 18, 19, 20. Ось приклад перекладу відповідей на перші п'ять пунктів тесту в оцінки за асиметричним шкалами: № затвердження Відповідь випробуваного Бал 1 3 2 1 0 1 2 3 3 2 3 2 1 0 1 2 3 1 3 3 2 1 0 1 2 3 4 4 3 2 1 0 1 2 3 5 5 3 2 1 0 1 2 3 2 Після цього підсумовуються бали асиметричних шкал, що відповідають позиціям, зазначених випробувані. Субшкала 1 (цілі в житті) - 3, 4, 10, 16, 17, 18. Субшкала 2 (процес життя) - 1, 2, 4, 5, 7, 9. Субшкала 3 (результат життя) - 8, 9, 10, 12, 20. Субшкала 4 (локус контролю - Я) - 1, 15, 16, 19. Субшкала 5

(локус контролю - життя) - 7, 10, 11, 14, 18, 19. Загальний показник - осмисленість життя (ОЖ) - всі 20 пунктів. У таблиці нижче наведені середні і стандартні відхилення за загальним показником СЖО і всім п'яти субшкалам окремо для чоловіків і жінок, отримані на вибірці 200 чоловік у віці від 18 до 29 років (за даними Д.А. Леонтьєва, 2000). Середні і стандартні відхилення субшкал і загального показника СЖО (за даними Д.А. Леонтьєва, N = 200 чол).

Субшкала Середнє знач. $\pm$ Станд откл Чоловіки Жінки 1 Цілі в житті 32,90 $\pm$ 5,92 29,38 $\pm$ 6,24 2 Процес життя 31,09 $\pm$ 4,44 28,80 $\pm$ 6,14 3 Результативність життя 25,46 $\pm$ 4,30 23,30 $\pm$ 4,95 4 Локус контролю - Я 21,13 $\pm$ 3,85 18,58 $\pm$ 4,30 5 Локус контролю - життя 30,14 $\pm$ 5,80 28,70 $\pm$ 6,10 Загальний показник ОЖ 103,10 $\pm$ 15,03 95,76 $\pm$ 16,54 в наступній таблиці наведені середні і стандартні відхилення субшкал і загального показника СЖО дорослих осіб у віці від 30 до 55 років обох статей, отримані в роботі Е.А. Петрової, А.А. Шестакова (2002). Ними застосовувався СЖО для оцінки службовців банківських структур. Дані апробації, що представляють порівняльний інтерес в цілях. Середні і стандартні відхилення субшкал і загального показника СЖО (за даними Е.А. Петрової, А.А. Шестакова, 2002 n = 75). Субшкала Середнє знач. $\pm$ Станд откл 1 Цілі в житті 38,91 $\pm$ 3,20 2 Процес життя 35,95 $\pm$ 4,06 3 Результативність життя 29,83 $\pm$ 3,00 4 Локус контролю - Я 24,65 $\pm$ 2,39 5 Локус контролю - життя 34,59 $\pm$ 4,44 Загальний показник ОЖ 120,36 $\pm$ 10,21

Інтерпретація методики СЖО. У тесті використовуються наступні субшкали: 1. Цілі в житті. Бали за цією шкалою характеризують наявність або відсутність в житті випробуваного цілей у майбутньому, які надають життю осмисленість, спрямованість і тимчасову перспективу. Низькі бали за цією шкалою навіть при загальному високому рівні свідомості життя (ОЖ) будуть властиві людині, яка живе сьогоднішнім або вчорашнім днем. Разом з тим високі бали за цією шкалою можуть характеризувати не тільки цілеспрямованої людини, але і прожектера, плани якого не мають реальної

опори в сьогоденні і не підкріплюються особистою відповідальністю за їх реалізацію. Ці два випадки нескладно розрізнити, враховуючи показники по інших шкалах СЖО.

2. Процес життя або інтерес і емоційна насиченість життя
Зміст цієї шкали збігається з відомою теорією про те, що єдиний сенс життя полягає в тому, що щоб жити. Цей показник говорить про те, сприймає чи випробовуваний процес свого життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений змістом. Високі бали за цією шкалою і низькі по іншим будуть характеризувати гедоніста, що живе сьогоденнім днем. Низькі бали за цією шкалою - ознака незадоволеності своїм життям у сьогоденні; при цьому, їй можуть надавати повноцінний сенс спогади про минуле або націленість на майбутнє.

3. Результативність життя або задоволеність самореалізацією.
Бали за цією шкалою відображають оцінку пройденого відрізка життя, відчуття того, наскільки продуктивна і осмислена була прожита її частина. Високі бали за цією шкалою і низькі по іншим будуть характеризувати людину, яка доживає своє життя, у якого все в минулому, але минуле здатне надавати сенс залишку життя. Низькі бали - незадоволеність прожитого частиною життя.

4. Локус контролю - Я (Я - хазяїн життя).
Високі бали відповідають уявленню про себе як про сильну особистість, яка має достатню свободу вибору, щоб побудувати своє життя відповідно до своїх цілей і завдань і уявленнями про його сенс. Низькі бали - невіра в свої сили контролювати події власного життя.

5. Локус контролю - життя або керованість життя.
При високих балах - переконання в тому, що людині дано контролювати своє життя, вільно приймати рішення і втілювати їх у життя. Низькі бали - фаталізм, переконаність в тому, що життя людини не підвладна свідомому контролю, що свобода ілюзорна, і безглуздо щонебудь загадувати на майбутнє.

АНКЕТА ДЛЯ ПЕДАГОГІВ "ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ТА ПЕДАГОГІВ ПОЗАШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ"

Вкажіть назву установи в якій Ви працюєте та район

Вкажіть вашу посаду та напрямок діяльності.

Наприклад: педагог позашкільного закладу освіти (хореографія)

Розділ I. Важливі для педагогів характеристики особистості

Питання №1. Які якості особистості є для Вас найважливішими? Будь ласка, вкажіть не більше 5 якостей.

Розділ II. Значущі для педагогів життєві цінності

Питання №2. Які з перерахованих нижче життєвих цінностей є для Вас найважливішими?

Позначте, будь ласка, не більше 5-ти позицій із запропонованого списку:

- Активна громадянська позиція
- Безпека
- Дружба
- Дружня сім'я
- Духовність
- Життя без війни
- Здоров'я, здоровий спосіб життя
- Цікава робота
- Якісна освіта
- Любов до Батьківщини, рідного міста
- Матеріально забезпечене життя
- Вихованість
- Відмінний зовнішній вигляд, імідж
- Пізнання, інтелектуальний розвиток
- Допомога іншим (людям, тваринам, природі тощо)
- Розуміння та прийняття різними людьми один одного
- Популярність, популярність
- Професійна майстерність у предметній галузі
- Професійна майстерність у галузі педагогіки та психології
- Розваги, відпочинок

- Самостійність
- Творчість
- Впевненість у завтрашньому дні
- Впевненість у собі, сильна воля
- Успішна кар'єра, конкурентоспроможність
- Спілкування
- Чесність, принциповість
- Повага, визнання
- Кохання
- Щастя
- Інше: _____

Розділ III. Цільові функції позашкільного закладу освіти

Питання №3. Яку людину, на Ваш погляд, готує сьогодні позашкільний заклад освіти?

Будь ласка, виберіть не більше 5-ти позицій із запропонованого списку:

- Культурного, освіченого
- Критично мислячого
- Відповідального
- Конкурентоспроможного
- Успішного
- Готового до усвідомленого вибору професії
- Добросовісної та дисциплінованої людини
- Гарного сім'янина
- Людини, що реалізує свої здібності та таланти
- Творчу особистість
- Людини, що відноситься з повагою до історії та культури свого народу, країни та рідного міста та інших народів
- Людину, здатну в майбутньому, забезпечити свій добробут
- Людину, яка вміє досягати поставленої мети (цілеспрямовану)
- Принципова людина, яка має власну точку зору
- Духовно-морального
- Чуйна людина, готова прийти на допомогу
- Патріота своєї країни.

Розділ IV. Чинники формування життєвих цінностей

Питання № 4.1 На формування життєвих цінностей людини впливають багато факторів: оточення людей, з якими вона спілкується, конкретна людина, сім'я, школа, додаткова освіта тощо. Що великою мірою, на Вашу думку, вплинуло на формування Ваших життєвих цінностей? (можна вибрати кілька найбільш значимих варіантів)

- Друзі
- Релігія
- сім'я
- Спільноти у соціальних мережах
- Засоби масової інформації, Інтернет
- Школа
- Вчителі школи
- Творче об'єднання, в якому я займаюся (гурток, студія, клуб тощо)
- Літературні та кіногерої
- Мистецтво
- Відомі видатні особи
- Природа
- Дитячі та молодіжні громадські об'єднання
- Інше: _____

Питання №4.2. Що, з погляду учнів, на Вашу думку, більшою мірою впливає формування цінностей дитини? (можна вибрати кілька найбільш значимих варіантів)

- Друзі
- Релігія
- сім'я
- Спільноти у соціальних мережах
- Засоби масової інформації, інтернет
- Школа
- Вчителі школи
- Творче об'єднання, в якому я займаюся (гурток, студія, клуб тощо)
- Літературні та кіногерої
- Мистецтво
- Відомі видатні особи
- Природа
- Дитячі та молодіжні громадські об'єднання
- Інше: _____

Розділ V. Ідеали сучасних педагогів

Кожна людина має свої ідеали: конкретні люди, літературні та кіно персонажі, на яких вона хотіла б бути схожою. А які ідеали є у Вас?

Питання №5.1. Кого із героїв книг, фільмів, діячів культури, мистецтва, науки, спорту чи політики Ви могли б назвати своїм ідеалом? Кількість вказаних осіб не обмежується.

Питання №5.2. Які, на Вашу думку, якості особистості цієї людини (або цих людей), персонажа (персонажів), Ви б відзначили, як найважливіші, значущі?

Питання №6.1. Хто, на Вашу думку, є найбільш значущою фігурою в історії (світової, нашої країни, нашого міста)? Кількість людей не обмежується:

Питання №6.2. Які, на Вашу думку, якості особистості цієї постаті (людини, персонажа), Ви б відзначили, як найважливіші, значущі?

Розділ VI. Відомості про Вас

Питання №7. Ваш педагогічний стаж:

- менше 5 років
- 5-10 років
- 10-15 років
- 15-20 років
- 20-30 років
- 30-40 років
- Інше: _____

Питання №8. Ваш вік:

- Від 20 до 30 років
- Від 31 до 40 років
- Від 41 до 50 років
- Від 51 до 60 років
- Старше 60 років.

Запитання №9. Вкажіть Вашу стать

- Чоловіча
- Жіноча.

Шановні учасники дослідження! Дякуємо Вам за відповіді!

Автор - Міський центр розвитку додаткової освіти та Міське навчально-методичне об'єднання педагогів-дослідників державних установ додаткової освіти Санкт-Петербурга.